De Hollandse Cirkel

Stichting De Hollandse Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Jaargang 25 nr 3
September 2023

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting.
De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie.
De volgende instellingen zijn primaire begunstigers van de Stichting De Hollandse Cirkel:

- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG), en Faculteit Bouwkunde (UDS en GISt)
- Shell Global Solutions International BV
- Rijkswaterstaat

Redactie-adres
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
dr.ing. A.J. van der Meer (hoofdredacteur)
Z. Klaasse
J. Stehouwer

Grafische vormgeving
R.W. Bouwman

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
mr.ir. P.M. Laarakker (voorzitter)
mr.ir. J.C. Anneveld (secretaris)
ir. R. van Noord (penningmeester)
ing. J.R.H. Bremer RI
ing. L.G. de Bruin
ir. S. Dijkstra
ir. J.G.A. Jansen
ir. E. Nobbe
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr. P.J.E.M. van Dam
dr. A. Streefland
drs. B. Toussaint

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
ir. T. Schut (coördinator)
Postbus 9046
7300 GH Apeldoorn
e-mail: ted.schut@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl (met ook de privacyverklaring in het kader van de AVG)
e-mail: hans.van.eekelen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 40,– per jaar voor personen, € 15,– per jaar voor studenten en € 160,– per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 25,– per jaar. Losse nummers € 10,–.
Bankrekeningnummer: NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
Online versie ISSN 2590-1656
De stichting is een ANBI, zie www.belastingdienst/anbi

© 2023. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

De Werkgroep Geschiedenis der Geodesie in 1992 (zie p. 93)

Van de redactie

In dit nummer het verslag van de feestelijke donateursbijeenkomst van 17 mei in Den Haag, waar zo'n 30 donateurs aanwezig waren en waar interessante onderwerpen aan bod kwamen. Er werd teruggekeken op een succesvolle afgelopen 25 jaar, en uitgebreid gesproken over de richting van de komende 25 jaar. Voorts blikken we in dit nummer terug op het ontstaan van de Werkgroep Geschiedenis der Geodesie in de jaren 1979-1981. Deze is in feite de oorsprong van wat nu De Hollandse Cirkel is, en het is goed om deze groep enthousiastelingen weer eens in de schijnwerpers te zetten.

Zacharias Klaasse zet de reeks voort waarin we de kadastervestigingen in elke provincie beschrijven. Dit keer is Zeeland aan de beurt, met een overigens wat onbevredigend einde, in de zin dat er thans helemaal geen Kadastervestiging in Zeeland meer is. (Dat gold natuurlijk ook al voor Limburg, waarover in DHC 2022-3 werd gepubliceerd, en deze vaststelling zal in de volgende artikelen nog regelmatig terugkomen.) Het blijft boeiend om te lezen in welke onverwachte stadjes zich vroeger kadasterkantoren bevonden. In zijn column aan het einde van het blad beschrijft Zacharias ook nog het verschijnsel 'contra legem', een fijnzinnig-juridische figuur in de kadastrale regeltuin.

Een bijdrage in een andere reeks komt van Jan Stehouwer, die dit keer de relatie van Krayenhoff met (vooral) Koning Lodewijk Napoleon (koning van 1806 tot 1810) beschrijft. Een woelige tijd, dat mag wel gezegd worden, en ook eentje van duidelijke machtsverhoudingen: de Koning deelde Krayenhoff op zeker moment eenvoudigweg mede dat hij tot minister was benoemd en dat maar had te aanvaarden. Dat zien we heden ten dage niet gauw meer gebeuren…

De ANWB verstrekte in de jaren '50 op verzoek ('alleen voor leden') routebeschrijvingen voor verre reizen (nou ja, binnen Europa dan). Een verre (en uitgebreidere) voorloper van de gratis kaarten van het hoofdwegennet die tegenwoordig op de ANWB-kantoren kunnen worden opgehaald. Herman Quee brengt dit interessante onderwerp in een artikel voor het voetlicht.

Voorts, zoals gebruikelijk, vindt u nog een aantal kleinere bijdragen in het tijdschrift. Ik wens u weer veel leesplezier!

Ad van der Meer

Inhoud

Verslag donateursbijeenkomst 17 mei 2023 — 78
Ad van der Meer

Het Kadaster in Zeeland — 82
Zacharias Klaasse

Het begin van de Werkgroep Geschiedenis der Geodesie — 90
Jan Stehouwer

Routeboekjes van de ANWB — 94
Herman Quee

Krayenhoff en de Napoleons — 97
Jan Stehouwer

Het einde van de stadsplattegrond? — 107
Ad van der Meer

Varia — 108

Caert-Thresoor nr. 2023-2 — 111

Column — 112
Zacharias Klaasse

Kopij voor DHC 2023-4 inleveren uiterlijk op 1 november 2023.

Donateursdag 2023 DHC

Tekst Ad van der Meer, foto's René van Noord

Een stralend zonnetje begeleidde de donateursdag van De Hollandse Cirkel, die dit jaar op 17 mei in Den Haag plaatsvond. Met een opkomst van 30 deelnemers was het een goed bezochte dag. De lezingen en het tentoonstellingsbezoek maakten de dag beslist de moeite waard.

In een zaal op de 10e verdieping van het congrescentrum boven het Centraal Station, met een prachtig uitzicht op Den Haag, beet de nieuwe DHC-voorzitter **Peter Laarakker** het spits af. Hij bekleedt deze functie sinds 1 januari 2023 en hij heeft inmiddels veel mensen gesproken in en rond DHC. Peter stelde vast dat de grondslag van DHC eigenlijk al teruggaat tot 1978, toen Henri Pouls bij de TU Delft een museumruimte voor het historische instrumentarium had ingericht. Zoals ere-voorzitter Aardoom het had geformuleerd: Pouls had daarmee 'de geschiedenis gered'. De volgende belangrijke stap vond plaats in 1997, toen vanuit de Nederlandse Commissie voor Geodesie de taakgroep 'toekomst van de geschiedenis' werd opgericht, wat uiteindelijk een jaar later resulteerde in de oprichting van de Stichting De Hollandse Cirkel. (Deze naam, ere wie ere toekomt, is indertijd bedacht door Lodewijk C. Palm.) De 25 jaar DHC die volgden zijn inmiddels ook geschiedenis, maar Peter stelde vast dat DHC nog steeds een kerngezonde club is, die volop actief is op het gebied van de geodetische geschiedenis, en daarmee aan de stichtingsdoelstellingen blijft voldoen. DHC past overigens wel enige bescheidenheid: toen laatst op tv in een reportage (over de opening van de kartografietentoonstelling in het Allard Piersonmuseum in Amsterdam) werd gesproken over de hollandse cirkel, heeft dat geen enkele extra hit op de DHC-website opgeleverd…

Als nieuwbakken voorzitter had Peter natuurlijk nagedacht over waar de DHC nu staat en hoe het verder zou moeten gaan. Hij was zeer tevreden over wat er in de afgelopen 25 jaar was gerealiseerd: een databank met 3265 instrumenten, 85 edities van het tijdschrift, 8 monografieën, 54 interviews met Meesters van weleer en een twintigtal donateursbijeenkomsten. Een heel mooi resultaat, vond hij. Hij vroeg aandacht voor het feit dat er steeds weer nieuwe geschiedenis bijkomt, die we ook moeten bijhouden. Een belangrijke doelstelling moet zijn dat we ook anderen dan ons directe kringetje voor DHC interesseren, bijvoorbeeld door verhalen over grote maatschappelijke zaken te relateren aan de geodetische 'onderbouw' daarvan. Als voorbeeld noemde hij de Oosterscheldedam, waar enorme geodetische prestaties zijn geleverd, die echter niet algemeen bekend zijn. Ook denkt het bestuur aan een canon van de geodetische geschiedenis. Voorts moeten we blijven zoeken naar nieuwe vrijwilligers en nieuwe bedrijfsdonateurs. Het Dagelijks Bestuur van DHC zal er in het najaar een strategiedag aan besteden om de ideeën voor de langere termijn vorm te geven.

Peter Laarakker aan het woord.

Peter wees nog op de aankomende Monumentendag, 9 september, waarbij er in Delft 2 lokaties geopend zijn, namelijk Kanaalweg 4 en Oude Delft 95. Joop Gravesteijn voegde er aan toe dat DHC alleen al zou moeten blijven bestaan om de collectie aan de TU Delft de benodigde achtergrondinformatie te kunnen verstrekken…

Daarna werd het stokje overgedragen aan **Thijs Ligteringen** van de Hydrografische Dienst, die de aanwezigen een helder en boeiend overzicht gaf van grenzen op zee. Hij begon met de mededeling dat de Hydrografische Dienst volgend jaar 150 jaar bestaat, een serieus jubileum dus. Vervolgens liet hij het publiek, dat vooral uit landrotten bestond, kennismaken met het feit dat er voorbij het strand nog veel grenzen bestaan. De onzichtbare grondslag daarvoor is de zogeheten basislijn: die lijn volgt in essentie de kustlijn, maar bij bijzondere situaties zoals bij havenhoofden en tussen eilanden, worden er fictieve lijnen getrokken die als het ware de kustlijn aanvullen. Vervolgens worden daar de zeegrenzen mee berekend, zoals de territoriale zee (met een breedte van 12 zeemijlen (nautical miles, nm) = 12x1853 m = 22,2 km), de aansluitende zone (24 nm) en de Exclusieve Economische Zone (EEZ) (200 nm, die echter op de Noordzee kleiner is vanwege de bij verdrag vastgelegde grenslijnen met het Verenigd Koninkrijk, België en Duitsland). En verder is er nog een grens van het continentaal plat, die zich kan uitstrekken buiten de EEZ maar wat op de Noordzee geen effect heeft omdat de EEZ al kleiner is dan 200 nm. Thijs lichtte toe dat een stukje grens, in de Eemsmonding met Duitsland, al eeuwenlang betwist is en ook nu nog niet officieel is vastgelegd. Nederland en Duitsland hebben hiervoor een aantal praktische afspraken gemaakt, zodat het grensgeschil in de praktijk geen impact heeft. Voor de overzeese landsdelen zijn deze ver-strekkende grenzen wél relevant: zo is er zelfs een EEZ-grens van Aruba en Curaçao met de Dominicaanse Republiek – landen waarvan de kusten ruim 600 km van elkaar verwijderd zijn. De basislijn beweegt mee met veranderingen van de kustlijn en wordt jaarlijks opnieuw bepaald. Daaruit worden vervolgens de herziene ligging van de zeegrenzen berekend en op de (digitale)

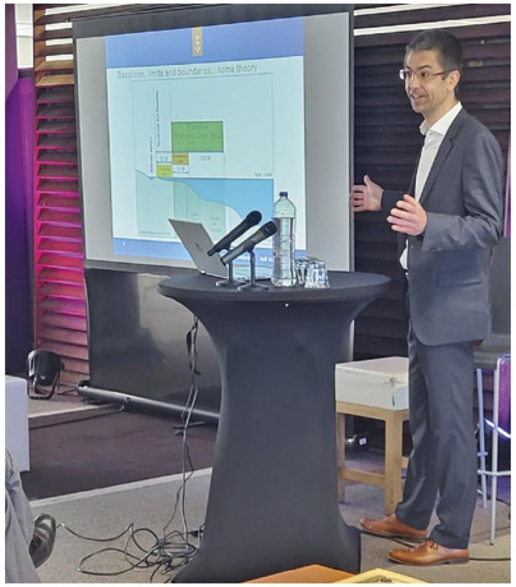

Thijs Ligteringen geeft de presentatie over grenzen op zee.

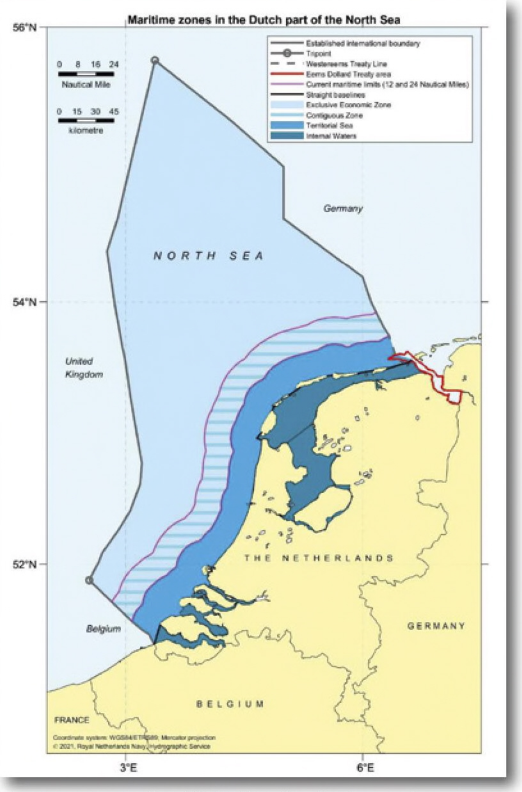

De grenzen op het Nederlandse deel van de Noordzee.

zeekaarten verwerkt. Als er tussen landen een grens op zee wordt vastgesteld moet die natuurlijk aansluiten op grenzen tussen aanpalende landen. Dat gaat wel eens mis omdat in de verschillende grensverdragen verschillende datums worden gebruikt. Zo zou de EEZ-grens tussen Aruba/Curaçao en de Dominicaanse Republiek, vastgelegd in WGS84-coördinaten aan beide kanten moeten aansluiten op de zeegrens tussen Venezuela en de Dominicaanse Republiek. Maar deze twee landen hadden hun grens vastgelegd op de North American Datum waardoor er aan beide kanten een 'gat' van bijna een kilometer zat tussen de wederzijdse grenzen. Om dat netjes te maken zouden de twee buurlanden eigenlijk 'hun' coördinaten nog moeten aanpassen. In de praktijk zal dat zo gauw niet gebeuren. Op een vraag uit de zaal antwoordde Thijs dat ED50, waarmee ooit de mijnbouwblokken op de Noordzee zijn gedefinieerd, tegenwoordig niet meer wordt gebruikt bij grenzen op zee: sinds de recente herziening van de Mijnbouwwet is dat niet meer aan de orde.

Het ochtendprogramma werd afgesloten door **Jelmer Krom** van het waterschap Rivierenland die een enthousiast verhaal had met als titel "750 jaar water en erfgoed". Hij wees de aanwezigen er eerst nog maar eens op dat de waterschappen als bestuursvorm uniek zijn in de wereld en dat de oudste al acht eeuwen bestaan. Zijn eigen waterschap vierde dit jaar het 750-jarig bestaan, wat de jubilea van DHC en Hydrografische Dienst toch wel een beetje in de schaduw zette … al was het dan weer zo dat Rivierland ontstaan is uit fusies van maar liefst 474 rechtsvoorgangers sinds 1273. In een rijk geïllustreerde presentatie nam Jelmer het gezelschap mee in de geschiedenis van de waterstaat in het rivierengebied, en het erfgoed wat dat opgeleverd heeft. Voor ons gezelschap was natuurlijk onmiddellijk de kartografie interessant, maar Jelmer liet ook veel voorbeelden zien van landschappelijk erfgoed in het waterschapsgebied: waterlinies, vestingwerken, wielen, dijken, kwelkades, sluizen, afgesneden en verlande rivierbochten, en zo meer. Waar je ook bent in het rivierengebied, er is altijd wel iets van erfgoed te zien. Het is een hele uitdaging om daar goed mee om te gaan. Waar vroeger overstromingen zeer regelmatig voorkwamen – Jelmer liet een aantal indringende voorbeelden zien – kon hij trots melden dat er de afgelopen 70 jaar geen enkele overstroming meer heeft plaatsgehad. In 1994 en 1995 ging het inderdaad bijna mis, maar uiteindelijk is het gelukt om het hoogwater binnen de dijken te houden. Uit het verleden zijn veel lessen geleerd. Zo is het huidige beleid dat veranderingen moeten worden ingepast in het bestaande landschap. Dus geen zware onherstelbare ingrepen meer. Dat kost uiteraard meer voorbereidings- en uitvoeringstijd, maar het resultaat is dan wel een gedragen oplossing en een landschap dat niet onnodig wordt veranderd. Het waterschap is ook bij uitstek geëquipeerd om klimaatveranderingsaspecten het hoofd te bieden. Door de eeuwenlange ervaring met het water en het watersysteem kunnen gerichte en

Jelmer Krom toont het erfgoed van het waterschap.

DONDERDAG 7 JANUARI 1926 — AVONDBLAD — EERSTE

Een overzicht, volgens officieele gegevens, van den watersnood in het land van Cuyk en van Maas en Waal, met overstroomingsgebied van de Beersche Maas.

Bericht over de overstroming van het Land van Maas en Waal in 1926.

effectieve maatregelen worden ontwikkeld om maatschappelijke vraagstukken als hoogwaterproblematiek, verzilting en verdroging het hoofd te bieden.

Na de lunch bezocht het gezelschap de tentoonstelling "Op de Kaart" in het Nationaal Archief. Met ruim 300.000 kaarten en tekeningen en 400 atlassen en kaartenboeken beheert het Nationaal Archief de grootste kaartencollectie van Nederland. Een aanzienlijk deel van deze kaarten is met de hand getekend en dus uniek. De overzichtelijke tentoonstelling toonde een stuk of veertig kaarten, die waren gekozen omdat ze zijn gemaakt vanuit een bepaald perspectief en met een specifiek doel. Aan de hand van de thema's *Op weg*, *Kaarten en kolonialisme* en *Maakbaar Nederland* werd in de tentoonstelling getoond wat de ideeën en bedoelingen van opdrachtgevers en makers van kaarten (kunnen) zijn geweest. In video's vertelden geïnterviewden over historische kaarten die een persoonlijke betekenis voor hen hebben. Bezoekers konden ook hun persoonlijke betekenis geven aan de kaarten door het samenstellen van een eigen reisjournaal. Maar daar was het gezelschap minder in geïnteresseerd dan de kaarten zelf. De aantrekkelijke collectie kaarten werd nauwkeurig geïnspecteerd en bestudeerd door de aanwezigen. Een klein minpuntje was de erg summiere toelichting bij de kaarten. Dat leidde anderzijds weer tot discussies tussen de beschouwers, wat de nodige levendigheid bewerkstelligde. Met een door het Nationaal Archief aangeboden borrel werd deze geslaagde dag afgesloten.

In de tentoonstellingsruimte van het Nationaal Archief.

Het Kadaster in Zeeland

Zacharias Klaasse

Het begin

De invoering van de Franse wetgeving in ons land per 1 maart 1811 bracht ook de invoering van de openbare registers voor onroerende zaken mee. Op 1 januari van dat jaar was die wetgeving al ingevoerd voor Zeeland, Noord-Brabant en het zuidelijk deel van Gelderland. Maar voor Vlissingen gold de Franse wetgeving al in 1808. Dat had een reden. In 1795 werd het zogenoemde Haags Verdrag gesloten tussen de revolutionaire Franse Republiek en de nieuwe Bataafse Republiek. Hierin stond onder meer dat er in Vlissingen een Frans garnizoen gelegerd mocht worden, maar de Fransen deden alsof zij complete zeggenschap over Vlissingen hadden. Napoleon wilde namelijk vanuit Vlissingen en Antwerpen met een oorlogsvloot oversteken naar Engeland. Overigens blijkt uit niets dat reeds in 1808 openbare registers voor Vlissingen zijn ingesteld. Dat zal eerst per 1 maart 1811 zijn gebeurd, want op die datum trad de eerste bewaarder in Middelburg aan: Cornelis Johannis Serlé (1756), die dat tot zijn overlijden in 1821 bleef.

Bewogen geschiedenis

Het kadaster en de openbare registers in Zeeland hebben een bewogen geschiedenis:

- Tijdens de oorlogsdagen in mei 1940 zijn alle documenten bij het Kadaster te Middelburg verbrand ten gevolge van een bombardement, uitgezonderd de duplicaat veldwerken.

Afb. 1. Landmeter bij de verwoeste Abdij in Middelburg (1940)

- Ten gevolge van de inundatie van Walcheren in 1944 was een herverkaveling noodzakelijk.
- De watersnoodramp van 1 februari 1953 maakte als het ware een nieuwe kadastrering nodig van grote delen van Zeeland.

Ook administratief is in Zeeland het nodige gebeurd: de reconstructie van de verloren gegane administratie in Middelburg, het vele werk aan de twee herverkavelingen, de start van een kadastrale registratie op kaartsysteem en de proef met de automatisering van de kadastrale registratie. In 1985 was de automatisering van de kadastrale registratie in Zeeland voltooid. Sinds 2009 heeft het Kadaster geen vestiging meer in Zeeland, hoewel de kadastrale gegevens achter iedere voordeur digitaal raadpleegbaar kunnen zijn.

Vestigingen

In het schema op de volgende pagina zijn de vestigingsplaatsen opgesomd, met de periode van hun bestaan en het dienstonderdeel.

Goes

Huisvesting

In september 1858 wordt in de krant meegedeeld dat het Kadaster verhuist van Vlasmarkt, wijk A 46 naar de Lange Kerkstraat, wijk C 43, in het oude Franse schoollokaal.
In de correspondentie van het Kadaster te Goes van 1883 bevindt zich een huurcontract van het pand Oostsingel E 43 te Goes en per 1 mei 1889 wordt een pand gehuurd aan de Beestenmarkt D 125. In deze panden heeft het Kadaster kantoor gehouden totdat men per 1 mei 1914 een nieuw onderkomen kreeg: het belastingkantoor aan Ravelijn de Groene Jager 5 te Goes (afb. 2). Daar is het Kadaster gevestigd geweest tot de samenvoeging met Middelburg per 1 november 1960. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er de nodige problemen geweest met de huisvesting. Uit de correspondentie blijkt dat men in september 1944 kantoor hield in het huis van notaris Van Dissel te Goes. De kantoormeubelen en tekenbenodigd-

plaats van vestiging	dienstonderdeel	periode	opmerkingen
Goes	Bewaring van de hypotheken en het kadaster	1811*-1960	Samengevoegd met Middelburg
	Landmeetkundige dienst	1933-1960	
	Bijzondere bewaring van het kadaster	1832-1839	
Hulst	Bijzondere bewaring van het kadaster	1832-1839	Samengevoegd met Goes
Middelburg	Bewaring van de hypotheken en het kadaster**	1811*-2009	Samengevoegd met Rotterdam
	Landmeetkundige dienst**	±1933-2009	
	Ruilverkavelingsdienst**	1946-2009	
	Provinciale bewaring van het kadaster	1832-1844	
	Bijzondere bewaring van het kadaster	1832-1839	
Oostburg	Bijzondere bewaring van het kadaster	1832-1839	Samengevoegd met Middelburg
Sint Maartensdijk	Ruilverkavelingsdienst	1953-1962	t.b.v. herverkaveling Zeeland
Zierikzee	Bewaring van de hypotheken en het kadaster	1811*-1966	Samengevoegd met Middelburg
	Landmeetkundige dienst	±1935-1966	
	Ruilverkavelingsdienst	1953-1966	
	Bijzondere bewaring van het kadaster	1832-1839	

* Tot 1839 slechts bewaring van de hypotheken (= openbare registers)
** Vanaf 1 oktober 1974 gevormd tot directie van het kadaster en de openbare registers in de provincie Zeeland

heden werden toen opgeslagen op de zolder van het kantoorgebouw en de deur werd dichtgespijkerd.

Afb. 2. Ravelijn de Groene Jager 5, Goes

Bewaarders

Van 1811 tot 1960 hebben in totaal 13 bewaarders Goes als standplaats gehad. Een paar personen vallen op:

- Willem Albert de Laet de Kanter (1793-1876); hij werd in 1859 benoemd tot Ridder der orde van de Eikenkroon van Luxemburg. Waaraan hij dat te danken had is mij niet gebleken.
- A. Rijser, van 1858 tot 1880 bewaarder te Goes. De kranten uit die tijd lichten ons wat voor: op 11 augustus 1880 wordt hij overgebracht naar het huis van arrest te Middelburg, want hij wordt verdacht van verduistering van rijksgelden en valsheid in authentiek geschrift. Door het Gerechtshof te 's-Gravenhage wordt hij in juli 1881 veroordeeld tot 5 jaar tuchthuisstraf en 13 boeten. Gebleken was dat hij de Staat had benadeeld voor f. 90.000. Er zat voor hem dus geen ridderorde in.
- Frans Harting (1846-1917). Blijkbaar viel zijn salaris erg tegen. In die tijd was het salaris afhankelijk van de inkomsten van het kantoor uit de tarieven. Hij dient een verzoek in om teruggaaf van klerkenloon, wat voor zijn rekening kwam. Het verzoek wordt niet gehonoreerd: de bewaarder had de baten van het kantoor Goes maar moeten bezien vóór hij solliciteerde. In het correspondentieregister tekent Harting aan met potlood: “Mijn argument dat ik duurder hulp heb moeten nemen, wordt eenvoudig geïgnoreerd. De Heer Ingenieur laat nog altijd geen gelegenheid voorbijgaan, om mij ongevraagd te

vertellen dat hij mijn verzoek ten sterkste ondersteund heeft. Geloove het wie kan”.

- A. Tukker, wiens chef – ingenieur-verificateur F.A. Claessen – blijkbaar niet tevreden is over hem. Ik citeer uit een brief van hem aan Tukker van 11 januari 1901: “Voorts kwijt ik mij bij dezen van de verplichting – hoe onaangenaam deze mij, met het oog op Uwen gemoedstoestand ook wezen moge – om U als mijne meening te kennen te geven, dat de achterstand niet van zoo grooten omvang zou geworden zijn, indien door U méér zorg voor den geregelden gang van den dienst aan den dag gelegd ware, of indien U, zoo niet door persoonlijke hulp, daarin voorzien hadt, door aanstelling, tijdelijk, en te Uwen laste van een degelijken klerk”.
- Omgekeerd kon ook een bewaarder zich ergeren aan een Ingenieur-Verificateur. Het ging dan ook in 1910 om een ernstige zaak: de bewaarder, A. Kleijn, ergert zich aan de gewoonte van de Ingenieur-Verificateur, die Landmeter met een hoofdletter schrijft en boekhouder met een kleine letter (de boekhouder was een medewerker van de bewaarder).

Correspondentie

De oude correspondentie somt nog meer op uit de categorie “ergernissen”:

- In de jaren ’30 van de vorige eeuw wordt een tekenaar wegens een voetgebrek (!) afgekeurd, hoewel zijn werk zeer goed is.
- In 1919 schrijft de Minister aan het Kadaster te Goes: “Het geval schijnt zich voor te doen, dat Rijksambtenaren bedektelijk of openlijk kennelijk propaganda maken voor ongehoorzaamheid aan het wettig gezag”. Gevraagd wordt eventuele gevallen te rapporteren, opdat terstond ontslag volge.
- In 1924 worden er bordjes opgehangen met het dringend verzoek aan het publiek om geen fooien te geven.
- Het ministerie schrijft in 1948 dat een zakagenda (kosten 60 cent) niet zonder machtiging van de Minister mag worden aangeschaft.
- In 1948 vraagt de bewaarder om 10 schroeven voor het inbinden van inschrijvingsregisters. De directeur der belastingen te Breda (zijn chef dus) ondersteunt het voorstel, maar de Minister moet de beslissing nemen. De man had kennelijk een bescheiden kijk op zijn bevoegdheden.
- Soms duikt er toch iets van een soort menselijk gevoel op: In 1948 wordt de adjunct-commies R. van het Kadaster te Goes door de Minister in Nijmegen gedetacheerd voor zes maanden. De bewaarder is hier tegen, want R’s ouders zijn overleden, hij is door een tante opgevoed en die is geheel van streek door de bevolen detachering. R. meldt zich ziek (op advies van ...??). Dit keer trekt de bewaarder aan het langste eind: de Minister trekt de detachering van R. in.

Hulst en Oostburg

In Hulst en Oostburg waren bijzondere bewaringen gehuisvest. Daar werden de kadastrale registers en kaarten bijgehouden. Met de openbare registers hield men zich niet bezig, want daar waren speciale bewaringen voor. In 1839 werden de kantoren van het kadaster samengevoegd met die van de openbare registers. De nieuwe benaming werd: bewaring van de hypotheken en het kadaster. Vreemd genoeg sprak men van “hypotheken”, maar bedoeld was: alle zakelijke rechten op onroerend goed. Die oude benaming hield verband met het feit dat men vroeger in Frankrijk aanvankelijk alleen hypotheken publiceerde; vandaar de benaming daar: conservation des hypothèques. Nadat men ook andere rechten inschreef, bleef die benaming onveranderd. In ons land zelfs

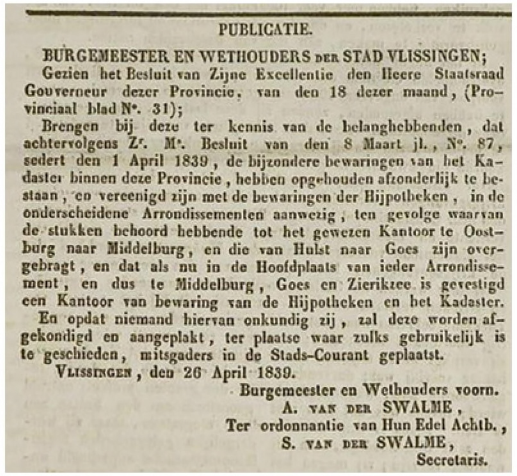

PUBLICATIE.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS DER STAD VLISSINGEN;

Gezien het Besluit van Zijne Excellentie den Heere Staatsraad Gouverneur dezer Provincie, van den 18 dezer maand, (Provinciaal blad N°. 31);

Brengen bij deze ter kennis van de belanghebbenden, dat achtervolgens Z^r. M^s. Besluit van den 8 Maart jl., N°. 87, sedert den 1 April 1839, de bijzondere bewaringen van het Kadaster binnen deze Provincie, hebben opgehouden afzonderlijk te bestaan, en vereenigd zijn met de bewaringen der Hijpotheken, in de onderscheidene Arrondissementen aanwezig, ten gevolge waarvan de stukken behoord hebbende tot het gewezen Kantoor te Oostburg naar Middelburg, en die van Hulst naar Goes zijn overgebragt, en dat als nu in de Hoofdplaats van ieder Arrondissement, en dus te Middelburg, Goes en Zierikzee is gevestigd een Kantoor van bewaring van de Hijpotheken en het Kadaster.

En opdat niemand hiervan onkundig zij, zal deze worden afgekondigd en aangeplakt, ter plaatse waar zulks gebruikelijk is te geschieden, mitsgaders in de Stads-Courant geplaatst.

VLISSINGEN, den 26 April 1839.

Burgemeester en Wethouders voorn.
A. VAN DER SWALME,
Ter ordonnantie van Hun Edel Achtb.,
S. VAN DER SWALME,
Secretaris.

Afb. 3. Vlissingsche courant 2 mei 1839

tot 1992. De Vlissingsche courant van 2 mei 1839 kondigde de opheffing van deze bijzondere bewaringen aan (afb. 3).

Middelburg

Huisvesting

Op welke locatie het Kadaster in het begin van de 19e eeuw was gevestigd kon ik niet nagaan. De Middelburgsche naamwijzer voor het jaar 1838 (afb.4) is daarin niet duidelijk.

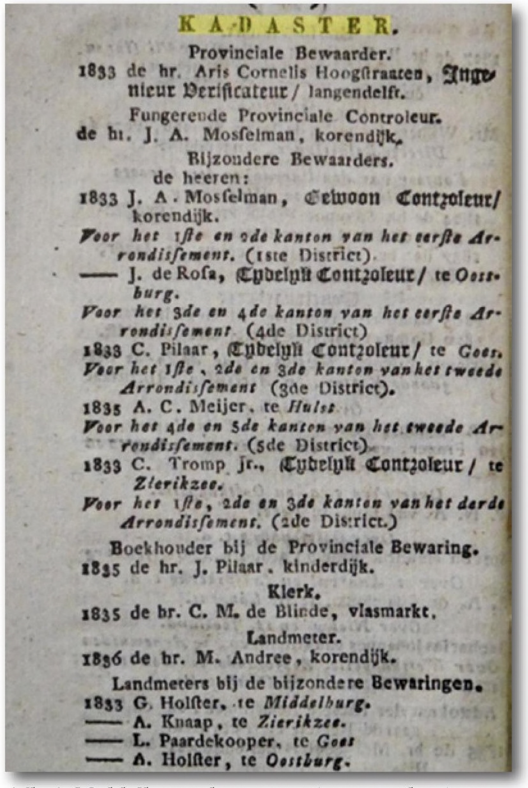

KADASTER.

Provinciale Bewaarder.
1833 de hr. Aris Cornelis Hoogstraaten, Ingenieur Verificateur/ langendelft.

Fungerende Provinciale Controleur.
de hr. J. A. Mosselman, korendijk.

Bijzondere Bewaarders.
de heeren:
1833 J. A. Mosselman, Gewoon Controleur/ korendijk.
Voor het 1ste en 2de kanton van het eerste Arrondissement. (1ste District)
—— J. de Rosa, Tijdelijk Controleur/ te *Oostburg.*
Voor het 3de en 4de kanton van het eerste Arrondissement (4de District)
1833 C. Pilaar, Tijdelijk Controleur/ te *Goes.*
Voor het 1ste, 2de en 3de kanton van het tweede Arrondissement (3de District).
1835 A. C. Meijer, te *Hulst*
Voor het 4de en 5de kanton van het tweede Arrondissement. (5de District).
1833 C. Tromp Jr., Tijdelijk Controleur/ te *Zierikzee.*
Voor het 1ste, 2de en 3de kanton van het derde Arrondissement. (2de District.)

Boekhouder bij de Provinciale Bewaring.
1835 de hr. J. Pilaar, kinderdijk.

Klerk.
1835 de hr. C. M. de Blinde, vlasmarkt.

Landmeter.
1836 de hr. M. Andree, korendijk.

Landmeters bij de bijzondere Bewaringen.
1833 G. Holster, te *Middelburg.*
—— A. Knaap, te *Zierikzee.*
—— L. Paardekooper, te *Goes*
—— A. Holster, te *Oostburg.*

Afb. 4. Middelburgsche naamwijzer voor het jaar 1838

De uitgave van deze naamwijzer van 1851 noemt als kantoor van het Kadaster Brakstraat O 259 en de Middelburgsche courant van 3 augustus 1858 meldt dat het kantoor is verplaatst naar Lange Noordstraat, wijk C nr. 36. Een krantenbericht uit 1876 laat ons weten dat de bewaring van het kadaster en de openbare registers gevestigd was in het woonhuis van de bewaarder aan de Lange Noordstraat L 126. Het Kadaster is heel lang gevestigd geweest in

Afb. 5. Oost Indisch Huis, Middelburg

het Oost Indisch Huis, Rotterdamse Kaai 19, een historisch pand uit 1630 dat oorspronkelijk bestemd was als opslagplaats voor artikelen die schepen van de Oost Indische Compagnie hadden aangevoerd (afb. 5).

In 1898, maar wellicht veel eerder, was het Kadaster daar al gevestigd (afb. 6). Op 17 mei 1940 werd het gebouw door brand verwoest, ten gevolge van oorlogshandelingen. De hele administratie ging verloren. In juni 1940 betrok het Kadaster o.a. kamers in het pand Balans 15 te Middelburg, een herenhuis uit 1770. Na de Tweede Wereldoorlog was het Kadaster gevestigd in het Abdijcomplex. De bewaring zetelde in Abdij 10 (afb. 7) en de landmeetkundige dienst in het nabij gelegen Damplein 1a. Ook kom ik tegen: St. Pieterstraat 52 (vlakbij Damplein). De ruilverkavelingsdienst hield kantoor in een herenhuis aan de Loskade 29, later aan de Wagenaarstraat 4. Per 1 oktober 1974 vormden deze onderdelen de directie van het kadaster en de openbare registers in de provincie Zeeland. In september 1978 werd de gehele directie Zeeland geconcentreerd in een

KLERK.

Op het kantoor der hypotheken en van het kadaster (Oost-Indisch Huis) kan dadelijk een vlugge JONGEN worden geplaatst.

Afb. 6. Middelburgsche courant 14 juli 1898

Afb. 7. Abdij 10, Middelburg

Afb. 8. Vrijlandstraat 31, Middelburg

Afb. 9. Park Veldzigt, Middelburg

nieuw kantoorgebouw aan de Vrijlandstraat 31 te Middelburg (afb. 8). In november 2004 verhuisde men naar een kantoor op Park Veldzigt te Middelburg (afb. 9). Daar bleef men tot de opheffing van de vestiging Middelburg per 22 augustus 2009.

Bewaarders

Tussen 1811 en 2009 waren er 22 bewaarders in Middelburg. Twee van hen hebben blijkbaar bijzondere verdiensten gehad buiten hun taak als bewaarder. Ik noem ze:

- Jhr. Cornelis Anthony Rethaan Macaré (1792-1861). Hij was bewaarder in Middelburg van 1823 tot 1848. In 1844 werd hij door Willem II in de adelstand verheven met het praedicaat van Jonkheer; hij was lid van de gemeenteraad van Middelburg, later wethouder en lid van Provinciale Staten van Zeeland. Door zijn letterkundige verdiensten werd hij in 1843 tot lid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden verkozen.
- Johannes Mattheus Benteijn, bewaarder van 1855 tot 1871. Hij zal niet bang uitgevallen zijn geweest: hij was ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse.

De brand van 1940

Op 17 mei 1940 ging, zoals hiervoor is gezegd, bijna de hele administratie door brand verloren. Welke maatregelen zijn toen genomen?

- De kadastrale registratie en de kadastrale kaarten werden zo goed mogelijk gereconstrueerd. Daartoe werden de duplicaten van de registers en kaarten die bij de gemeentebesturen berustten, met de hand overgeschreven. Helaas waren de registers en kaarten van het gemeentebestuur van Middelburg ook aanwezig in het Oost Indisch Huis, ter bijwerking en dus ook verloren. Voor de gemeente Middelburg heeft men bij de reconstructie gebruik gemaakt van de administratie van de Polder Walcheren.
- In het verlies van de openbare registers wat de akten van overdracht e.d. betrof, heeft men berust. Wel kreeg men de beschikking over de registers die de Belastingdienst gebruikte bij de uitvoering van de Registratiewet 1917. In deze registers kon men – als men ongeveer een datum van verkrijging wist – het bestaan van een akte van levering, scheiding e.d. vinden, met de belangrijkste gegevens uit de akte.
- Wat de hypotheken betreft waren de problemen groter: hoe kan voor ieder weer blijken welke hypotheken rusten op de onroerende goederen? De departementen van Justitie en Financiën maakten een besluit (een wet in de gewone zin was niet mogelijk door de Duitse bezetting) dat vernieuwing van alle hypotheken in het rayon Middelburg voorschreef. Op grond daarvan moesten alle hypotheken en beslagen opnieuw worden ingeschreven tussen 28 februari 1942 en 28 maart 1943.

De herverkaveling Walcheren

In 1944 kwam Walcheren goeddeels onder water te staan om de Duitsers te verdrijven. De herinrichting van het door inundatie zwaar gehavende eiland vond plaats door toepassing van de Herverkavelingswet Walcheren op een gebied van 17350 ha gedurende de periode 1947-1960. Op 1 april 1946 werd in Middelburg, in verband met die herverkaveling een bureau Ruilverkaveling ingesteld, waar 25 mensen werkten. Bij de herverkaveling Walcheren, waarvan op 23 december 1957 de akte van toedeling werd overgeschreven in de openbare registers, heeft men er rekening mee gehouden dat in de oorlog de openbare registers waren vernietigd. Gewoonlijk blijven de bebouwde kommen bij de ruil- of herverkaveling buiten de procedure, maar in Walcheren heeft men deze ook aan de herverkavelingsprocedure onderworpen. Dat betekent dat alle eigendommen in de akte van toedeling werden opgenomen, zodat de eigendomsverkrijging weer uit de openbare registers bleek.

Correspondentie

Door de brand van 1940 is correspondentie verloren gegaan. Een greep uit de periode daarna:

- Een gepensioneerde meetarbeider vraagt een jaarlijkse ondersteuning. Sinds 1893 heeft hij tot grote tevredenheid van de landmeters gewerkt. Hij is een gewillig en oppassend man, die beter betaald werk liet schieten ten behoeve van het Kadaster. Of hij iets heeft gekregen, vertelt de correspondentie niet. Het volgende doet ervoor vrezen:
- Het Ministerie valt over f. 12 voor kosten van koffie bij een jubileum.
- Een kind in Westkapelle vernielt een jalon. De vader moet 3 gulden betalen. De vader wil de vernielde jalon hebben. Antwoord: dan moet f. 5,35 worden betaald, omdat het Kadaster van de vernielde jalon dan geen korte jalon kan maken. Maanden later was nog niets betaald.

Zierikzee

Huisvesting

Het Kadaster is lange tijd, tot de samenvoeging met Middelburg, gehuisvest geweest in het pand Oude Haven A344, later Havenpark 33 (afb. 10 en 11). Het bureau van de ruilverkavelingsdienst van het Kadaster zat in het pand

Afb. 10. Oude Haven A344, Zierikzee

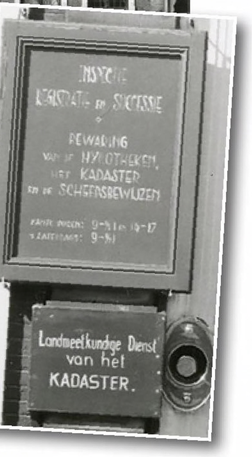

Afb. 11. Detail

Oude Haven 51. In het bedrijfsmuseum van het Kadaster hangt een oude foto met de aanduiding: Kadaster Zierikzee, maar het is mij niet duidelijk welk gebouw het betreft (afb. 12). Het Kadaster te Zierikzee was niet groot. Toen men in 1966 werd samengevoegd met Middelburg, werkten er op de bewaring 3 mensen. Evenals andere kleine bewaringen was het kantoor samengevoegd met dat van een ander onderdeel van de Rijksbelastingdienst: de inspectie van de Registratie en Successie. Deze inspectie hield zich bezig met de uitvoering van de Registratiewet 1917, de successiebelasting en de grondbelasting. Op de voorgevel van het Kadaster te Middelburg hing daarom een bord: Registratie Hypotheken Kadaster. Het was verwarrend want het woord registratie had verder niets met de twee andere woorden te maken (afb. 13).

Afb. 12. *Kadaster Zierikzee*

Afb. 13. Verwarrend

In februari 1944 deelde het Ministerie van Financiën mee voorgesteld te hebben de kantoren van de Belastingdienst te Zierikzee (waaronder het Kadaster) onder te brengen in het Centraal Belastinggebouw te Tilburg, Stationsstraat 24/26 (afb. 14). Dat gebeurde in maart 1944, in het kader van de evacuatie van het eiland Schouwen. Het gebouw te Zierikzee werd daarna ontruimd op bevel van de Duitsers. In juni 1945 volgde de terugkeer naar Zierikzee. De registers enz. gingen per vrachtauto naar Bergen op Zoom en van daar ging het per zeilschip naar Zierikzee. De landmeetkundige dienst volgde wat later.

Afb. 14. Stationsstraat 26, Tilburg

Personeel

Van 1811 tot 1966 zijn er 11 bewaarders van het kadaster en de openbare registers geweest. Jhr. Karel Willem de Jonge (1789-1852) hield het in die functie 38 jaar vol. Reinier Gerritsen (1888-1955) bekleedde die functie 30 jaar, naast andere functies bij de Belastingdienst. Hij bekleedde zeer veel functies in het politieke en maatschappelijke leven.
Een bekende landmeter in Zierikzee was Jan Karel Crucq (afb. 15). Hij werd geboren te Arnemuiden in 1857 en overleed te Arnhem in 1935. Hij werkte bij het Kadaster in Zierikzee van 1877 tot 1886. In dat laatste jaar ging hij werken aan de hermeting van Zandvoort. Hij schreef een bundeltje verzen *Cryptogamen* (1893), waarvan er verscheidene op Arnemuiden betrekking hebben en publiceerde tijdens de Boerenoorlog "Bloedrobijnen voor Koning Edwards kroon."

Afb. 15. landmeter Jan Karel Crucq

Watersnoodramp

Door de stormramp van 1 februari 1953 werden o.a. Schouwen-Duiveland en Tholen zwaar gehavend. De Herverkavelingswet noodgebieden van 7 augustus 1953 regelde de herverkaveling van Schouwen-Duiveland, Tholen, Zak van Zuid-Beveland en Waarde, samen aangeduid als herverkaveling Zeeland (38.230 ha). Per 1 december 1953 worden ingesteld de bureaus van de ruilverkavelingsdienst van het Kadaster te Zierikzee en – in een nieuwe barak aldaar aan de Veerhoekseweg 32b – te Sint Maartensdijk. In Sint Maartensdijk betrok men later het pand Parallelweg 32. De uitvoering van de werken vond plaats in de periode 1954-1962. De procedure werd afgesloten in 1967.
Bij de opzet van de nieuwe kadastrale registratie na de herverkaveling, werd een nieuwe methode voor de kadastrale registratie ingevoerd. In plaats van registers werd een kaartsysteem aangelegd. Dit systeem werd het "systeem Joosten" genoemd, naar een beleidsmedewerker bij de directie Kadaster van het ministerie. Dit kaartsysteem lijkt echter heel veel op het kaartsysteem dat ook is aangelegd voor de kadastrale registratie van Borculo, toen de kadastrale registratie daar opnieuw is opgezet na de stormramp van Borculo (10 augustus 1925). Dit systeem is later weer omgezet naar de aloude registervorm. Waarom dit systeem opnieuw in Zierikzee is opgezet, is mij altijd een raadsel gebleven. In Borculo beviel het niet, waarom zou het hier een succes worden? Later is het zogenaamde "systeem Joosten" nog met andere gemeenten uitgebreid, na de samenvoeging met Middelburg. Het bevatte op den duur 100.000 percelen. Deze zijn als eerste in de automatisering van de kadastrale registratie betrokken. Ik heb het "systeem Joosten" in Middelburg meegemaakt. Mijn conclusie was: het is *anders* dan de registers, maar niet *beter.*

Correspondentie

Een kleine greep uit de gevonden correspondentie:

- In 1923 wordt een landmeter beboet wegens gebruik van een niet-geijkte meetband.
- 1947: landmeter T. Ultee mag de auto van het Nederlandse Beheersinstituut gebruiken voor dienstreizen en de blikken bussen voor kaarten worden moedwillig beschadigd door PTT-personeel in Amsterdam.
- 1949: een meetarbeider raakt met de auto een paaltje; ingewikkelde correspondentie tussen vele instanties; kosten f. 20. Het hoofd van het bureau, T. Ultee, eindigt met de nijdige constatering dat de correspondentie meer heeft gekost dan de reparatie en dat men zich niet moet bemoeien met de regeling van het werk op zijn bureau.
- In 1951 wordt een schokkende ontdekking gedaan: een medewerker voert een privételefoongesprek op kantoor. Hij komt weg met het betalen van 60 cent.
- Landmeter T. Ultee wordt gedetacheerd naar Middelburg omdat door de watersnood in Zierikzee niet voldoende werk is.

Afb. 16. Opgeheven per 22 augustus 2009

De Werkgroep Geschiedenis der Geodesie, de voorloper van de Stichting De Hollandse Cirkel

Jan Stehouwer

Dit jaar is het 25 jaar geleden dat de Stichting De Hollandse Cirkel (DHC) is opgericht. In het nummer (DHC 2023-1) stond een interview met een van de oprichters, namelijk Leen Aardoom. In dat interview noemt hij terecht dat de voorloper van de DHC, de Werkgroep Geschiedenis der Geodesie, is ontstaan uit een initiatief van H.C. Pouls, die in mei 1979 in het Nederlands Geodetisch Tijdschrift een artikel geplaatst heeft van 6 pagina's (blz.77 t/m 82) onder de titel: "Heeft de geodeet geen belangstelling voor het verleden?". Hierin geeft hij een uitvoerig overzicht van welke uitvindingen van Nederlandse landmeters er door velen, ook buiten onze landsgrenzen, zijn overgenomen. Het verbaast mij, dat hij dit artikel juist in het NGT heeft geplaatst, het vakblad van de hoger opgeleide geodeten, en niet in Geodesia, het blad waarvoor hij kort daarvoor nog enkele uitgebreide artikelen had geschreven. In Geodesia van januari 1979 stond het artikel "Een historische instrumenten verzameling", waarin hij in bijna 9 pagina's de door hem ingerichte tentoonstellingsruimte in het Geodesiegebouw in Delft beschreef (**afb. 1**). In het zelfde nummer "De landt-meeter in Belgie" door W. Koopmans, 2½ blz. In nummer 7/8 van juli/augustus 1979 kwam het artikel van Pouls (8½ blz.) "Winkelkruis - Astrolabium – Hollandse Cirkel (1)", gevolgd door in nr. 9, september 1979 het deel (2) 9½ blz. In diezelfde jaargang van Geodesia verschenen nog meer historische artikelen zoals in nr. 7/8 ook nog: "150 jaar rivierkaarten van Nederland" door M.F. Boode (11 blz.), "De invoering van het Kadaster in Limburg", 4 blz., "Het CTO 40 jaar" 4½ blz. In nr. 5, mei 1979: "Oud landmetersgereedschap" door W. Koopmans, 5½ blz. "Honderd jaar Rijkscommissie voor Geodesie" 4½ blz., door H. A. Schok en J. van Raamsdonk, "De kartografie ten tijde van Gerard Mercator" (1) en (2) resp. 6 en 10 pagina's, Onderzoek Minuutplans, 2 blz. door E. Muller, en nog in nr. 12 "Kadaster en Hypotheken", eveneens van E. Muller, 3 pagina's. Dat was in die ene jaargang Geodesia nog meer dan we in één jaargang van DHC kunnen plaatsen! Al in Geodesia, 5e jaargang mei 1963 heeft Pouls een artikel gepubliceerd over "Barometrische Hoogtemetingen" die hij, toen werkzaam als landmeetkundige bij de Survey of Kenia, heeft uitgevoerd. Zoveel informatie over de historie van ons vakgebied daar zijn we bijna jaloers op, en hij vraagt zich dan af of de geodeet wel geïnteresseerd is in het verleden! Nu, met zoveel informatie in dat jaar kon dat alleen maar met JA beantwoord worden. In Geodesia van juni 1979 gaat de redactie van dat blad verder in op het artikel van Pouls uit NGT van mei 1979. Zij hebben daarin gelezen dat hij schreef: "Wat is er voor de oprichting van zo'n studiegroep nodig? In de eerste plaats een groep enthousiaste mensen met grote belangstelling voor het verleden van ons vakgebied in de ruimste zin van het woord, die bereid zijn ook in hun vrije tijd zich hiermede bezig te houden. (…) Naar mijn mening moeten we voorkomen, dat deze studiegroep gaat behoren tot één bepaalde 'club'. Belangstellenden *uit alle lagen van de geodetische beroepsbevolking* moeten lid van deze studiegroep kunnen worden."

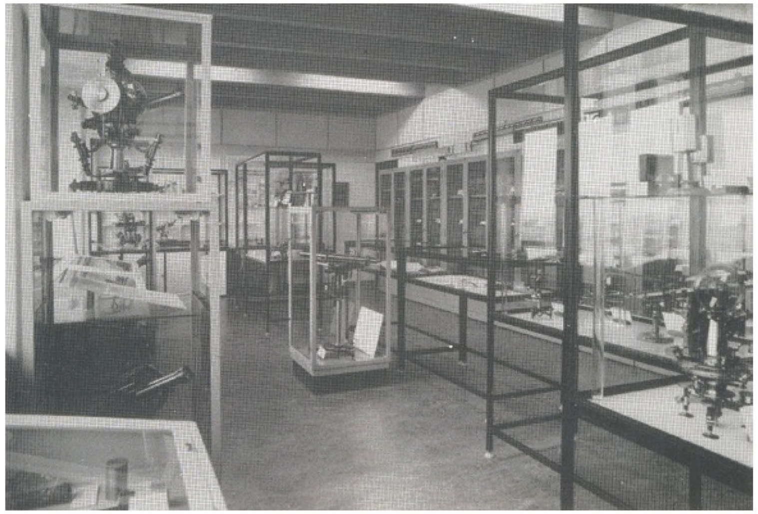

Afb. 1. De tentoonstellingsruimte in het Geodesiegebouw in Delft

De redactie begreep waarschijnlijk dat de meeste lezers van Geodesia niet het artikel uit NGT gelezen zullen hebben! (**afb. 2**). Het probleem van de twee afzonderlijke vakbladen was echter snel opgelost: NGT79, 9e jaargang no. 10, december 1979 vermeldt op de voorkaft "Laatste nummer, zie blz.186". Daar lezen we, dat het Nederlands geodetisch tijdschrift per 1 januari 1980 zal toetreden tot de Stichting Nederlands Genootschap voor Landmeetkunde (NGL), wat inhoud dat NGT gefuseerd wordt met het tijdschrift Geodesia, en door de stichting NGL zal worden uitgegeven onder de naam *Nederlands Geodetisch Tijdschrift Geodesia."* De eerste 5 reacties die binnen kwamen, toonden al wel duidelijk aan dat die kwamen van lezers van het NGT, namelijk 4x ir. (Scheffer, Muller, Waalewijn en Zorn) en ing. Van der Werff. Op 20 juni 1979 heeft Pouls hen bedankt voor de getoonde belangstelling, en hij kwam met het voorstel om na de vakantieperiode een oriënterende bijeenkomst te houden op donderdag 30 augustus, omdat op die datum de Nederlandse Vereniging voor Geodesie een studiedag had georganiseerd bij de T.H.-Delft. Er bleven meer reacties binnenkomen, van o.a. Jan de Graeve uit Brussel, K. de Blaey, ir. H. Rietveld. Op de bijeenkomst van 30 augustus werd besloten om een eerste bijeenkomst te houden op maandag 8 oktober in Utrecht. Hiervoor werden 13 personen uitgenodigd. Op 9 oktober reageerde Muller en op 11 oktober dhr. A. Graafhuis, waarnemend gemeentearchivaris van de Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht, met nuttige opmerkingen over hoe en wat de precieze doelstellingen zouden moeten zijn. Op 5 november 1979 schrijft Pouls (**afb. 3**) in een brief aan de Rijkscommissie voor Geodesie dat de aanwezigen hem hebben gevraagd om voorlopig het secretariaat op zich te nemen. Omdat men constateerde dat "de belangstellenden behoren tot de

berichten

EEN STUDIEGROEP VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE NEDERLANDSE LANDMEETKUNDE?

In zijn artikel „Heeft de geodeet geen belangstelling voor het verleden?" (NGT mei 1979) stelt ing H. C. Pouls dat het tijd wordt dat er ook in ons land een studiegroep wordt opgericht, die zich bezig houdt met de geschiedenis van de Nederlandse landmeetkunde. Belangstellenden *uit alle lagen van de geodetische beroepsbevolking* zouden lid van deze studiegroep moeten kunnen worden.
In verband met dit laatste lijkt het ons wenselijk het laatste gedeelte van het artikel van de heer Pouls hier over te nemen:

« Wat is er voor het oprichten van zo'n studiegroep nodig? In de eerste plaats een groep enthousiaste mensen met grote belangstelling voor het verleden van ons vakgebied in de ruimste zin van het woord, die bereid zijn ook in hun vrije tijd zich hiermede bezig te houden.
In de tweede plaats een actieve medewerking van landmeetkundige diensten en instellingen. Vervolgens een overkoepelend orgaan, zoals b.v. de Rijkscommissie voor Geodesie, onder wiens „vleugels" deze groep werkzaam zal zijn. Naar mijn mening moeten we voorkomen, dat deze studiegroep gaat behoren tot één bepaalde „club". Belangstellenden uit alle lagen van de geodetische beroepsbevolking moeten lid van deze studiegroep kunnen worden.

Verder zullen er ook financiële regelingen getroffen moeten worden, men kan en mag niet verwachten dat de leden van de studiegroep alle kosten zelf betalen.
Maar het allerbelangrijkste blijft het eerst genoemde punt: een groep enthousiaste mensen. Is die eenmaal bij elkaar dan komt de rest ook wel in orde. Teneinde hiertoe een aanzet te geven stel ik voor, dat belangstellenden zich met mij in verbinding stellen (schriftelijk aan het adres Afdeling Geodesie, Thijsseweg 11, Delft óf telefonisch 015-782587). Hopelijk komen er voldoende reacties en kan er op niet al te lange termijn een oriënterende bijeenkomst belegd worden met alle geïnteresseerden. »

Afb. 2. Het bericht in Geodesia van juni 1979

Afb. 3. Henri Pouls

diverse lagen van de geodetische beroepsbevolking en er ook niet-geodeten bij zijn kan deze groep niet gerekend worden te behoren tot één van de vier bestaande verenigingen in Nederland, vandaar dat de vraag is gerezen of het mogelijk is dat zo'n werkgroep wordt ingesteld door [zeg maar "onder de vlag" van] de Rijkscommissie voor Geodesie." Hij vraagt of in principe een dergelijke werkgroep kan worden ingesteld, zo ja, "zou er binnen afzienbare tijd een gesprek kunnen plaatsvinden tussen enige afgevaardigden van ons [d.i. de werkgroep] en de Rijkscommissie om te bezien hoe en op welke voorwaarden deze werkgroep officieel kan worden ingesteld." Verder stuurt hij een lijst met namen van personen die eventueel lid zouden willen worden, en een opsomming van de geplande activiteiten. Op 16 november 1979 gaf Muller een lezing tijdens de jaarvergadering van de V.V.L. in Utrecht en verwees daar naar de werkgroep. De eerstvolgende vergadering van de studiegroep was op donderdag 17 januari 1980 in Utrecht. Op 25 januari 1980 stuurde prof. ir. W. Baarda, namens de Rijkscommissie voor Geodesie een brief waarin staat dat de commissie geen bezwaar heeft dat er een werkgroep "Geschiedenis der Geodesie" onder haar verantwoordingen wordt ingesteld, echter met dien verstande dat één van haar leden tot voorzitter wordt benoemd. Ir. A. Waalewijn verklaarde zich bereid deze functie op zich te nemen. Men moest wel op de kleintjes letten: "Slechts bij uitzondering kunnen kleine incidentele uitgaven bij de Commissie worden gedeclareerd." De eerstvolgende vergadering op woensdag 19 maart in Utrecht waren 13 personen aanwezig. Er wordt besloten de vergaderingen in 2 gedeelten te splitsen, eerst het zakelijke gedeelte, dan een pauze, en daarna een historische lezing, discussie enz. Bij de vergadering van 8 mei 1980 bij het Rijksarchief van de Provincie Utrecht is dat direct in praktijk gebracht, na de pauze bezoek aan het Rijksarchief. In september 1980 zijn de Mededelingen Nr. 1 (3 blz) gemaakt en verstuurd. Tijdens de vergadering van 24 september 1980 in het Universiteitsmuseum in Utrecht waren 11 personen aanwezig, die een bezoek aan een in het museum speciaal voor hen ingerichte tentoonstelling hebben gebracht. De vergadering van 10 december 1980 is gehouden in het gebouw van Geodesie (Bibliotheek) in Delft, er waren 10 personen aanwezig. Na de pauze een bezoek aan de kaartenkamer, een inleiding over de instrumenten verzameling, en daarna een bezoek aan de historische instrumenten verzameling van de afdeling der geodesie. Donderdag 2 april 1981 werd er vergaderd in het gebouw van het Algemeen Rijksarchief (ARA) in Den Haag, met na de pauze een inleiding door de heer K. Zandvliet over het rijksarchief en vervolgens een bezoek aan de kaartenverzameling. Er waren 14 personen aanwezig. Op 2 juni 1981 is de vergadering in het Kadasterkantoor in Apeldoorn, er waren 12 leden aanwezig. Na de lunch een bezoek aan de bibliotheek, bezichtiging van enige instrumenten, gevolgd door een inleiding over de Rijksdriehoeksmeting (RD).

Uit het voorgaande blijkt dus, dat er regelmatig vergaderingen werden gehouden, op verschillende locaties. De bezoekers van die vergaderingen waren geen "lid" van de werkgroep, in die zin dat zij daarvoor een contributie of iets dergelijks moesten betalen, zoals dat thans wel het geval is bij de Stichting De Hollandse Cirkel. Mijn vermoeden is dat de meeste van de werkgroepleden dat onder werktijd hebben mogen doen, en misschien zelfs hun reiskosten konden declareren. Diezelfde personen konden dan ook uit hoofde van hun functie eventueel gebruik (laten) maken van bijvoorbeeld het kopieer apparaat en de postkamer (bijv. frankeerapparaat). Maar gezien de leeftijd van die personen, gingen er juist van die categorie personen ook mensen met pensioen, en daarmee waren dus ook die faciliteiten niet meer beschikbaar. Vandaar dat Pouls op een gegeven moment op het idee kwam om een jongere figuur te vragen het secretariaat op zich te willen nemen. Dat werd de auteur van deze bijdrage, die toen werkzaam was bij het Kadaster in Arnhem. Hij heeft, na overleg met zijn leidinggevenden, die hem toestemming gaven om het kopieerapparaat te gebruiken, mits hij dat in zijn eigen vrije tijd deed (dus in de middagpauzes), en om de post op de postkamer via het frankeerapparaat te laten verzenden, ingestemd met het aanvaarden van het secretariaat. Maar die personen die dus met pensioen waren gegaan, en over veel kennis op gebied van de geschiedenis van de geodesie beschikten, konden gewoon lid blijven, zodat hun kennis toch bewaard bleef. Maar als we nu de ledenlijst van DHC bekijken, dan zou het toch wel prettig en noodzakelijk zijn, als we toch meer jongere collega's kunnen aanmoedigen om lid te worden bij de jubilerende Stichting. Dat zou een mooi verjaardagscadeau zijn!

De Werkgroep Geschiedenis der Geodesie op 10 november 1992 bij het Scheepvaartmuseum in Amsterdam. Van links naar rechts op de achterste rij: ing. M.J.M. Kremers, afd. Geodesie T.U. Delft; J.H. Holsbrink, Kadaster; prof. ir. H.C. Zorn; prof. ir. L. van Zuylen.; (waarschijnlijk) ir. J.C. Deiman, Universiteitsmuseum Utrecht; P. van Schelt, Rijkswaterstaat; H.C. Pouls, T.U. Delft; ir. E. Muller, Kadaster.
Voorste rij: dr. F.W.J. Scholten; J. Stehouwer, Kadaster; dr. ir. A. Waalewijn, Rijkswaterstaat (voorzitter) en prof. ir. J.E. Alberda. Niet op de foto maar wel aanwezig waren: Koeman (hij heeft de foto gemaakt), Aardoom (hij was ter kennismaking aanwezig, en hij vond daarom dat hij niet het recht had om op de foto te staan), Palm en Wiechman.

TomTom in de jaren ’60 - met de ANWB Europa in

Herman Quee

Van vakantiereizen begin jaren ’60 herinnerde ik mij (toen een jaar of vijftien oud) dat mijn ouders, als lid van de ANWB, een routebeschrijving in een boekje kregen waarin de hele route per auto van een grote plaats in Nederland naar het vakantieadres in bijvoorbeeld Zwitserland was opgenomen. Dit was in de tijd dat er nog bijna geen autosnelwegen waren, dus de routes voerden over Belgische Rijkswegen, Duitse Bundesstrassen, Franse Routes Nationales, en ook door vele steden. Ik meende me zelfs formaat en kleur van die boekjes te herinneren (staand half A4, oranje), en vooral dat de routekaartjes van beide rijrichtingen apart bestonden, zodat de bijrijder niet ‘op zijn kopstaande’ teksten en kaartbeelden hoefde te lezen.

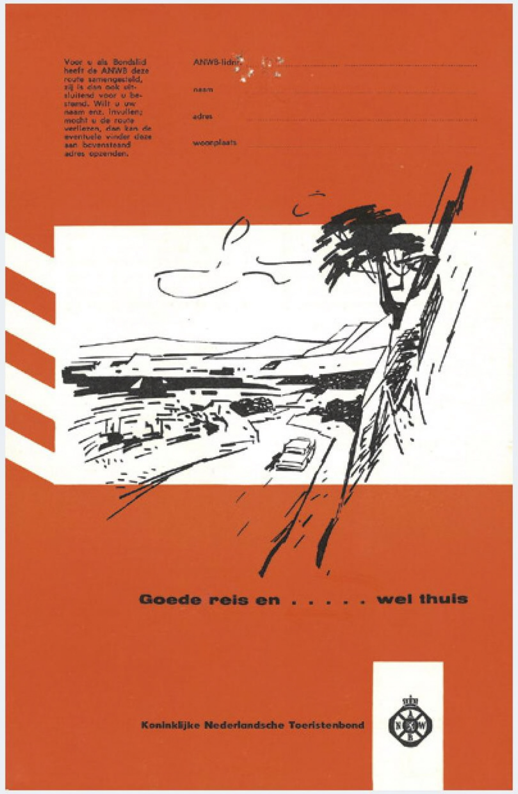

Fig. 1. Omslag van een routekaart

Een vraag per mail aan het archief van de ANWB leverde laatst als resultaat dat er inderdaad een dergelijk systeem heeft bestaan, en dat er zelfs een compleet archief van aanwezig is. Senior-medewerker Bedrijfsarchief van ANWB, Horst Boelema, was bereid mij dit te tonen, en ik werd zelfs in de gelegenheid gesteld om enkele vakantieroutes te reconstrueren, één via de Elzas naar Zwitserland en één via Luxemburg naar het Rijndal bij Rüdesheim. Bovenstaande herinneringen aan kleur en formaat bleken te kloppen (fig. 1).

Elk blad (fig. 2) toont een verticaal staande strookkaart die een weglengte variërend van 10 tot 90 km beslaat, met in de rechter kaderrand een kilometertabel. En een noordpijl! In de linker kaderrand de aanwijzing: “dit kaartje lezen van beneden naar boven”. Het kaartbeeld is ‘conform’ (niet vervormd of schematisch). Rechts ernaast een tabel met beschrijving van de wegnummers (vooral N-, B-, en een enkele keer A-, soms tevens het E-nummer van de toenmalige Europaroutes), en summiere aanduiding van de plaatsen (plaatsnaam, soms hoogte boven zee), straatnamen van de in- en uitvalswegen van de route, bijzondere wegsituaties, passen, bergen en dalen. Deze tabel

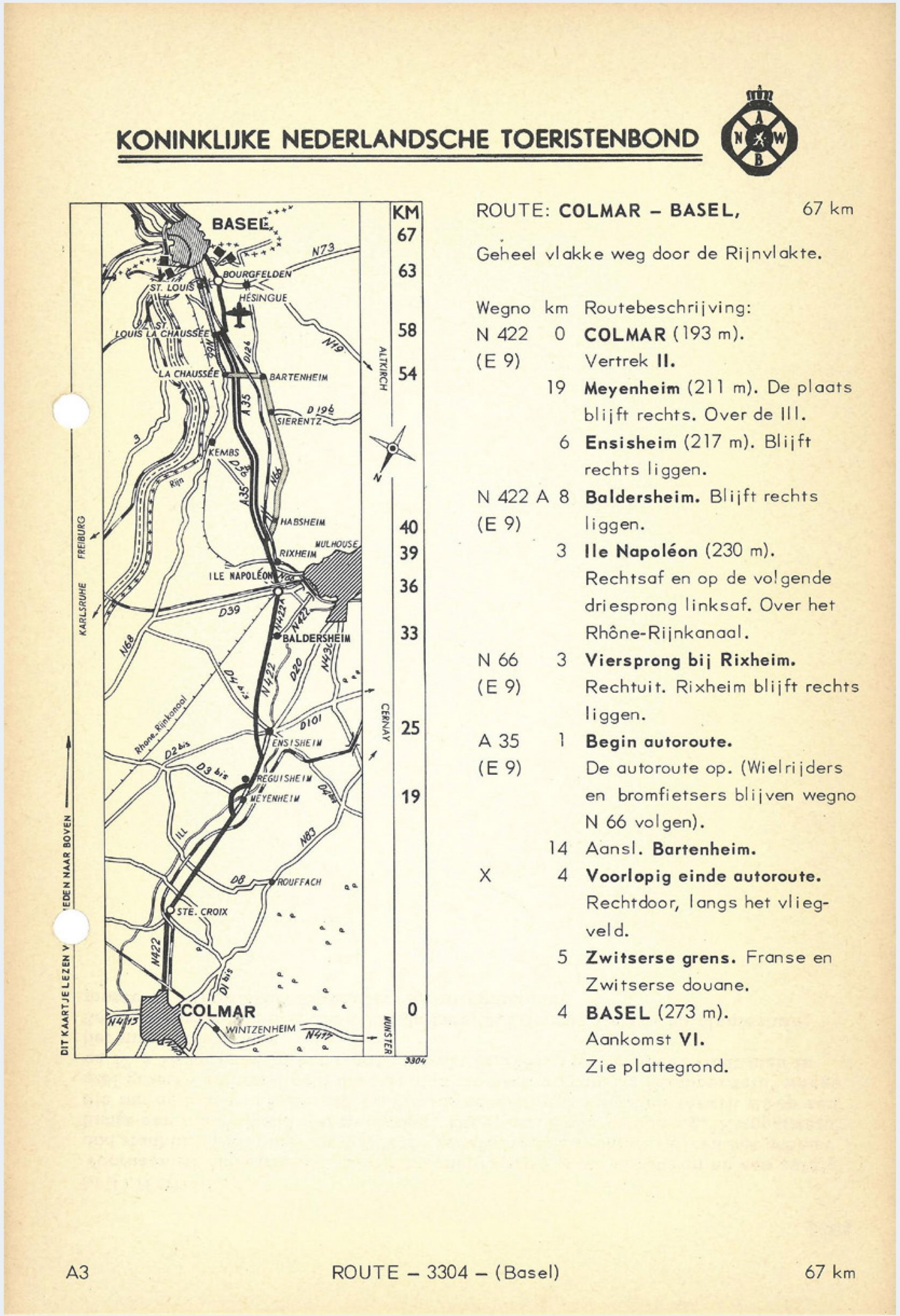
KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE TOERISTENBOND

ROUTE: **COLMAR – BASEL,** 67 km

Geheel vlakke weg door de Rijnvlakte.

Wegno	km	Routebeschrijving:
N 422 (E 9)	0	**COLMAR** (193 m). Vertrek **II.**
	19	**Meyenheim** (211 m). De plaats blijft rechts. Over de Ill.
	6	**Ensisheim** (217 m). Blijft rechts liggen.
N 422 A (E 9)	8	**Baldersheim.** Blijft rechts liggen.
	3	**Ile Napoléon** (230 m). Rechtsaf en op de volgende driesprong linksaf. Over het Rhône-Rijnkanaal.
N 66 (E 9)	3	**Viersprong bij Rixheim.** Rechtuit. Rixheim blijft rechts liggen.
A 35 (E 9)	1	**Begin autoroute.** De autoroute op. (Wielrijders en bromfietsers blijven wegno N 66 volgen).
	14	Aansl. **Bartenheim.**
X	4	**Voorlopig einde autoroute.** Rechtdoor, langs het vliegveld.
	5	**Zwitserse grens.** Franse en Zwitserse douane.
	4	**BASEL** (273 m). Aankomst **VI.** Zie plattegrond.

A3 ROUTE – 3304 – (Basel) 67 km

Fig. 2. De routekaart van de route van Colmar naar Basel

Fig. 3. Een plattegrondje met de doorgaande wegen

loopt overigens wel 'van boven naar beneden', dus altijd tegen de richting van de verticaal staande strookkaart in. Op de achterzijde enige toeristische informatie, en adressen van (Bonds-)hotels. Ook werden er, waar nodig, plattegronden toegevoegd van te passeren steden (fig. 3).

Op de onderste regel van elk blad staan een code, het routenummer met eindpunt, en het aantal kilometers, bijvoorbeeld B5... ROUTE2031 (Luxemburg)... 66km. Dit zal gediend hebben voor het samenstellen van de boekjes: snelbladerend kon je zien of alle bladen op elkaar aansloten, en tevens de totale routeafstand sommeren.
Hoe autogericht ook, op de W van ANWB werd ook acht geslagen, bijvoorbeeld door een aanwijzing als: *A 35 (E9) Begin Autoroute. Ga de autoroute op (wielrijders en bromfietsers blijven wegno. N66 volgen).*

In *'de Kampioen'*
Uit een aantal door de heer Boelema verzamelde artikelen blijkt dat er over dit 'routesysteem' diverse keren werd gepubliceerd in het ANWB-blad *De Kampioen*. Daaraan ontleen ik het volgende.

Het systeem, veelal ook aangeduid als het 'losse-routesysteem', werd gestart in 1951, na enkele jaren voorbereiding. Het omvatte toen ongeveer 150 kaartjes, in eerste instantie over België, Frankrijk, Zwitserland en Italië. Opmerkelijk dat in deze direct-naoorlogse periode Duitsland kennelijk werd omzeild! De tekst vermeldt dat de kaartschaal 1 op 500.000 is (dat klopt ongeveer; wel met flinke variatie). In 1953 wordt gemeld dat ook de bijkantoren in Utrecht en Arnhem een installatie hebben gekregen, en in 1956 ook het nieuwe bijkantoor in Groningen. In 1954 ontstaan pendanten voor wandelaars en fietsers, maar alleen voor het binnenland. Een samenvatting van het jaarverslag over 1952 vermeldt dat het aantal kaartjes in dat jaar steeg van 230 naar 1200, en dat nu "heel West-Europa behalve Engeland" wordt bestreken. Op 13 juni 1967 heeft Prins Claus, op werkbezoek, naast ondermeer de alarmcentrale, ook de 'routekamer' en de 'cartografische afdeling' bezichtigd. Het aantal routekaartjes is dan 8500, en bij de huisdrukkerij krijgt ZKH te horen dat er per jaar 22 miljoen kaartjes worden gedrukt (bij gemiddeld 45 kaartjes per boekje zou dit bijna 500.000 verstrekkingen betekenen; dus ruim acht keer zoveel als in 1956, zie hieronder).

De werkplek waaraan de boekjes werden samengesteld bestond uit een rij van 15 roterende trommels "van franse makelij" (zie afb. 4). De werkploeg bestond kennelijk uit zeven medewerk(st)ers; vijf die elk drie trommels bedienden, en twee die de verzending deden. Dit werk zal sterk seizoengebonden zijn geweest.
Een vragenuurtje met dhr. Boelema, aan de hand van door hem verzamelde archiefstukken, leverde nog de volgende informatie op.
Het systeem had een vooroorlogse voorloper, en was geïnspireerd door buitenlandse voorbeelden. Op den duur (in de jaren 60) werden ook Oost-Europese en zelfs buiten-Europese

Fig. 4. Het kantoor waar de routeboekjes werden samengesteld. Uit: 'De Kampioen' juli 1953

landen toegevoegd. Het heeft gefunctioneerd tot en met 1972. De kaartjes zullen getekend zijn op basis van bestaande wegenkaarten. De gebruikers werden opgeroepen om gewijzigde situaties en correcties te melden. Uiteindelijk waren er 8000 kaartjes. De routeboekjes werden gratis verstrekt aan de ANWB-leden.

Een archiefstuk geeft aan dat de productiekosten in 1952 f 14.500,- bedroegen, waarvan de helft materiaal- en reprokosten en de andere helft personeelkosten, bij lonen van f 10,- a f 12,50 per dag (!). Een ander archiefstuk bevat complete statistische gegevens over het jaar 1956. Er werkten toen ca. 30 personen aan, die bijna 2000 mensdagen besteedden, en elk circa 30 boekjes per dag produceerden - in totaal dat jaar 60.400 stuks. Engeland was inmiddels de grootste bestemming, ook groter dan Frankrijk en Duitsland.
In een latere publicatie 'Gebaande wegen' blijkt dat in 1973 "het losse-route-systeem is vervangen door 24 routekaarten, waarop de informatrices aan de balie (van de vijf kantoren) de gewenste route met viltstift kunnen aangeven". Dus geen toezending meer! Ook deze dienst is dan nog gratis; dat duurde echter nog maar een paar jaar.

Krayenhoff en de Napoleons

Jan Stehouwer

In het tijdschrift van DHC jaargang 24 nr. 3, van september 2022, stond mijn 7e aflevering over Krayenhoff, namelijk *"Krayenhoff bij Koning Lodewijk Napoleon, vervolg"*. We waren toen inmiddels in het jaar 1808 aanbeland. Krayenhoff was trots op de "zegepraal over Demarcy", zijn concurrent, maar al met al is de samenvoeging van de artillerie en de genie, waar hij zo fel op tegen was, gewoon doorgegaan. Omdat Krayenhoff in dat jaar zijn belangrijke publicatie **"De Instructie voor de Géographische Ingenieurs"** heeft gepubliceerd, heb ik, om de chronologische volgorde te kunnen blijven volgen, daar toen uitgebreid over geschreven (zie DHC nrs. 2022-4, 2023-1 en 2023-2) In het laatstgenoemde nummer was vermeld (p. 95) dat de Koning bij zijn aantreden in 1806 niet op veel sympathie van de bevolking kon rekenen. Maar door zijn optreden tijdens enkele grote rampen in ons land verbeterde dat sterk. Eerst was er een vreselijke ramp op 12 januari 1807, toen in Leiden 's-middags rond kwart over vier een schip met 37.000 ton buskruit ontplofte. De wijk Rapenburg werd grotendeels weggevaagd. Er waren rond de 160 doden en ruim tweeduizend gewonden. Lodewijk Napoleon was al na vijf uur op de plaats van de ramp, liet zich rondleiden en voorlichten, en bleef er uiteindelijk ruim een dag (**afb. 1**). De titel van deze afbeelding is

Afb. 1. Gezicht op het rampgebied in Leiden

“t Raapenburg te Leyden zo als het was 15 January 1807”. Links het gezelschap van Koning Lodewijk Napoleon, die de ramplocatie en de slachtoffers bezoekt. Het is mij niet bekend of Krayenhoff één van de mensen was die de koning daarbij begeleidden, omdat hij juist, volgens eigen zeggen, ernstig ziek was geweest.[1] Zelf noemt hij een bezoek aan de ramp in Leiden niet in zijn Levensbijzonderheden. De Koning liet in Delft brood bakken voor de getroffenen en zond zijn hofchirurg naar Leiden. Huis ten Bosch werd ingericht tot noodhospitaal. Later stelde hij enkele duizenden soldaten beschikbaar om het verwoeste deel van de stad te herbouwen; alleen al het puinruimen kostte vele weken. Ook stichtte de Koning uit eigen vermogen een rampenfonds van 30.000 gulden, en schold Leiden vrij van belasting voor de komende tien jaar. Toen Lodewijk Napoleon in de vroege zomer van 1807 Edam bezocht, haalde een oude man zijn pijp uit zijn mond en zei: “Sire, sinds Leiden zijn we vergeten dat u een vreemdeling bent”.[2] In het begin van 1808 werd ons land weer door een ramp getroffen, nu door overstromingen. Op 14 en 15 januari werden Vlaanderen, Zeeland, Flakkee en het rivierenland van Alblasserwaard en Betuwe getroffen door een stormvloed. Tientallen mensen verdronken. Ook nu liet de Koning zijn meelevendheid blijken, en hij gaf opdracht om maatregelen te treffen om

Afb. 2. De overstromingen langs de IJssel in 1809

zo’n ramp te voorkomen.[3] In het daaropvolgende jaar werd ons land door een nog veel grotere catastrofe getroffen, toen in januari 1809 een groot gedeelte van midden Nederland in het gebied van Merwede, Maas, Waal en

1 Tydeman, Levensbijzonderheden blz. 58.
2 Jan J.B. Kuipers, Vrijheid Gelijkheid Broederschap, blz. 91, ook het hiervoor genoemde over de ramp.
3 Idem, blz. 92+94

IJssel kwam blank te staan. **Zie afb. 2**, waarop het gedeelte van het rampgebied langs de IJssel te zien is. Deze overstroming eiste twee- tot driehonderd slachtoffers. En evenals bij de januari rampen van 1807 en 1808 bezocht Lodewijk Napoleon in 1809 het rampgebied.[4] **Zie afb. 3**, *“Gevaar waar in de Koning zich bevondt op de Dalemschen-Dijk, door het opkruijen der ijsschotsen, in Loumaand 1809.*

Afb. 3. De Koning in gevaar tijdens de inspectie van de watersnood in 1809

Krayenhoff benoemd tot Minister van Oorlog

We gaan nu verder met het jaar 1809, met als uitgangspunt weer de door Tydeman gepubliceerde, door Krayenhoff zelfgeschreven teksten. Waarschijnlijk n.a.v. het voorgaande gebeuren lezen we op blz. 60/61: “Bij Decreet van den 21sten Januarij 1809 creëerde de Koning een Comité Centraal voor den Waterstaat, waarbij de Generaal KRAYENHOFF den volgenden dag (22 Januarij) tot lid benoemd werd: doch zijne veelvuldige bezigheden en de herhaalde reizen, welke hij verpligt was met de Koning te doen, gedoogden niet dat hij de vergadering van dat Commité geregeld bijwoonde, waarom hij dan ook als Lid van hetzelve, op den 27sten Maart daaraanvolgende, zijn ontslag verzocht en bekwam. Weinige dagen later, na het einde van eenen maaltijd dien de Koning aan zijne Ministers gaf, en waarbij de Generaal KRAYENHOFF mede genoodigd was, riep de Koning hem ter zijde, en bood hem de Administratie van den geheelen Waterstaat, tot een afzonderlijk Ministerie gebragt, aan; dan hij verzocht Zijner Majesteit het niet euvel op te nemen, dat hij voor deze hooge charge eerbiedig bedankte, als volkomen wel te vreden met zijne tegenwoordige bestemming, en wenschende zijne Militaire loopbaan te blijven vervolgen. Op dit gezegde werd hem aanstonds het Militaire Gouvernement van *Amsterdam* ad vitam *[=levenslang, JS]* aangeboden, met eene jaarwedde van 25,000 gulden, en den hoogsten Militairen rang aan ’s Konings Huis”. “Zeer veel moeite had de Generaal KRAYENHOFF, om Zijne Majesteit, door billijk aangevoerde motiven, overtehalen, van dit, schoon voor hem hoogst vereerend voornemen, af te zien, hetwelk hem echter ten laatste mogt gelukken.” Natuurlijk had Krayenhoff misschien wel (te) veel functies op zijn bordje gekregen. De Koning, die zijn kennis op de terreinen van de Waterstaat en de Militaire organisatie hoog inschatte, zal er niet blij mee zijn geweest, dat hij voor alle hem aangeboden functies bedankte. Durfde Krayenhoff het niet aan om belangrijke verantwoordelijkheid te nemen? Kennelijk was dat de koning allemaal te veel, en besloot deze om zelf dan maar voor Krayenhoff te beslissen. Want in Tydeman blz.61 lezen we: “Op den 27sten Mei 1809 werd hij, reeds des morgens ten 5 ure, bij den Koning ontboden, en terwijl deze nog te bedde was, het slaapvertrek ingetreden zijnde, zeide hem Zijne Majesteit, aan hem Generaal eene zaak van belang te hebben mede te deelen, nadat Hoogstdezelve zou zijn opgestaan; hem inmiddels verzoekende zich aan een klein tafeltje, bij een der glasramen staande, neder te zetten, om eenige daarop liggende brieven te lezen, en den korten inhoud van dezelve op den kant aan te teekenen **(afb. 4).** De Koning opgestaan zijnde en zich geheel aangekleed hebbende, kwam bij den Generaal, vattende zijne beide handen, zeggende: Mijnheer KRAYENHOFF, gij hebt mij een en andermaal geweigerd, over U reedsberaamde schikkingen, alle strekkende ten bewijze van het in U gestelde vertrouwen, aan te nemen; doch het oogenblik is nu gekomen, dat ik van U niets anders wacht dan onderwerping en gehoorzaamheid, zonder de minste tegenkanting; Gij zult het Ministerie van Oorlog aannemen, waartoe ik U gister

4 Jan J.B. Kuipers, Vrijheid Gelijkheid Broederschap, blz. 94, ook het hiervoor genoemde over de ramp.

Afb. 4. Lodewijk Napoleon draagt Krayenhoff op het ministerschap te aanvaarden

avond benoemd heb; oogenblikkelijk zult gij van hetzelve de Portefeuille van den Generaal JANSSENS gaan overnemen, en dadelijk in functie treden, terwijl ik U heden middag ten 5 ure zal verwachten, om den Ministeriëlen eed in mijne handen te komen afleggen". In het vervolg lezen we dat hij de koning antwoordt dat "hij tot de verlangde onderwerping en gehoorzaamheid wel moest bereid zijn". Hij probeerde nog wel de Koning ervan te overtuigen dat hij niet de juiste persoon voor die functie zou zijn, maar die bleef bij zijn besluit. Diezelfde morgen was hij al om 8 uur in het bezit van de portefeuille van het Ministerie. Krayenhoff wordt dus de opvolger als Minister van Oorlog van Jan Willem Janssens, dezelfde die op 4 maart 1808 de Instructie voor de Géographische Ingenieurs nog heeft goedgekeurd.[5]

1809 op alle fronten een Rampjaar

En het bleef een echt rampjaar. Ik citeer Krayenhoff verder (blz. 62/63): "Twee groote gebeurtenissen kenmerkten bijzonder het belangrijke tijdvak, waarin de Generaal KRAYENHOFF deze hooge waardigheid heeft bekleed. De eerste was de landing der Engelschen in het eiland Walcheren, nabij het Fort den Haak, tusschen den 29sten en 30sten Julij in den nacht voorgevallen (**afb. 5),** en waarvan hij nog dienzelfden dag door een telegraphisch berigt kennis kreeg, op een oogenblik, dat de Koning naar Aken afwezig was, om Hoogstdeszelfs Mevrouwe Moeder, zich aldaar be-

Afb. 5. Landing van de Engelsen in Walcheren, 1809

vindende, een bezoek te geven, en van welk onverwacht vertrek Zijner Majesteits Ministers niets dan van ter zijde wisten." [C.H. van Meijgaard schrijf op blz.23 van zijn boek *De Genie in de Bataafs-Franse Tijd* over de landing van de Engelsen: "Dit kwam niet onverwacht, want reeds op 5 juli had Koning Lodewijk Napoleon opdracht gegeven aan Krayenhoff, die sedert 26 mei 1809 minister van Oorlog was, tot verhoogde waakzaamheid langs de gehele kust en in het bijzonder voor het gebied van de Zeeuwse en Zuidhollandse eilanden". Het zat de nieuwe minister van Oorlog dus niet erg mee, 2 maanden ervoor pas benoemd, en dan nu meteen de invasie van de Engelsen in Walcheren! De tekst van Krayenhoff[6] vervolgt met: "Allermoeijelijkst was de toestand, waarin zich de Minister van Oorlog

5 DHC 2022-4, blz.135.
6 Tydeman, Levensbijzonderheden blz.63.

bevond: want behalve de afwezigheid van den Koning, was buitendien Hoogstdeszelfs Armée voor meer dan twee derde gedeelten buiten het Rijk te velde, zoo in *Spanje,* als in *Westphalen;* van het achtergeblevene kleinste derde, maakte Zijner Majesteits Garde het grootste gedeelte uit. Deze lag nu in de nabijheid van de vesting *Naarden* gecampeerd, onder het bevel van den Luitenant-Generaal TARAYRE, doch vermogt nimmer eenige beweging te doen, dan op patent door den Koning eigenhandig onderteekend. – De Minister van Oorlog had dus de magt niet, om over het eenige nog disponibel geblevene corps te beschikken; en moest dus verwachten, dat, bijaldien hij al eens aan hetzelve de order gaf om tegen den vijand op te trekken, daaraan door den commanderenden Generaal niet zou gehoorzaamd worden. In deze onzekerheid waagde hij het echter, om den Luitenant-Generaal TARAYRE tot zich te ontbieden en denzelven, na opening van zaken gegeven te hebben, stellig af te vragen, of hij met 's Konings Garde, daartoe door hem Minister patent afgegeven zijnde, den marsch naar *Bergen-op-Zoom,* eene zeer gewigtige vesting in deze oogenblikken, welke boven alles behoorde bezet te worden, zou willen aannemen? De Generaal TARAYRE, door den drang der omstandig heden, van de noodzakelijkheid van dezen te nemen maatregel overtuigd, draalde geen oogenblik om tot dit voorstel van den Minister te accederen; vertrok terstond naar het Camp van *Naarden* terug, en stelde op bekomen patent, nog dienzelfden nacht 's Konings Garde in beweging naar *Gorinchem,* waar men middelerwijl de noodige order stelde om de troepen op voertuigen verder naar *Bergen-op-Zoom* over te brengen: eene manoeuvre, die met zoo veel orde en snelheid vervolgens is uitgevoerd, dat deze vesting, reeds in den namiddag van den tweeden dag, door 's Konings Garde was bezet; aan hetwelk men hoofdzakelijk het mislukken van den toeleg der Engelschen, om *Antwerpen* te bemeesteren, en aldaar de maritime etablissementen te vernielen, heeft toe te schrijven". Met deze laatste tekst eist Krayenhoff als het ware de nederlaag van de Engelsen voor zichzelf op. Omdat deze "Mislukte Engelse Expeditie naar de Schelde" ook in het boek van Jan J.B. Kuipers, een geboren Zeeuw, wordt beschreven (blz. 97 t/m 103), volgt er nu een kort overzicht van zijn verslag. "(…)Het duurde tot maart 1809, voor men [= aan de Engelse kant] besloot om daadwerkelijk een expeditie naar Walcheren en de Westerschelde te wagen. Wat later werd in dit plan ook Antwerpen betrokken, met als doel de werven en arsenalen te vernielen en het Franse eskader op de Schelde onschadelijk te maken. (…) Walcheren telde de versterkte garnizoensplaatsen Veere, Middelburg en Vlissingen. Twee forten (Den Haak en Rammekens), bezaten weliswaar een aantal batterijen, maar verkeerden in slechte toestand. In zowel Veere als Middelburg, als vestingen tamelijk waardeloos, was een bataljon van het 5e Hollandse linieregiment gelegerd. Het maakte deel uit van een apart Zeeuws Legioen, door Koning Lodewijk Napoleon opgericht in 1807, dat uitsluitend bestond uit inheemsen. Walcheren gold namelijk als zeer ongezond voor militairen van buiten, vooral wegens de 'Zeeuwse koortsen', een vorm van malaria en waarschijnlijk dysenterie, waardoor steeds een derde van de soldaten in het hospitaal verbleef. Deze koortsen zouden veroorzaakt worden door de talloze muggen, die in brak water broedden en Walcheren in zomer en najaar hevig teisterden. Bij Westkapelle was een kamp ingericht, waar de Franse bezetting in het koortsseizoen bij toerbeurt verbleef. Zoveel als mogelijk was werden de Franse linietroepen gespaard. Het door Frankrijk in 1807 geannexeerde Vlissingen was sterker dan de andere stadjes op het eiland. Het had een werf, twee havens en een dok. Aan de zeezijde bevond zich een bakstenen wal met enkele batterijen; de landzijde was versterkt met lage aarden wallen en nogal bouwvallige bakstenen bastions, dit alles voorzien van geschut. De bezetting van Vlissingen bestond uit ruim 5.000 man van diverse pluimage: Ierse, Pruisische en koloniale troepen, veteranen en gestrafte deserteurs." Tot zover het verslag van Kuipers over de gebeurtenissen aan de Walcherense kant van de Westerschelde, maar hierna geeft hij een overzicht van de situatie aan de overkant van de Westerschelde, dus de noordkant van Zeeuws-Vlaanderen. "Bij Cadzand lagen ten tijde van de Britse aanval driehonderd man van de (Franse) Nationale Garde, die enkele kustbatterijen en de grote batterij

van Breskens – met 26 stukken – bemanden. Bij De Griete (Terneuzen) hadden de Fransen eveneens een kustbatterij. Aan de ingang van de Westerschelde lag een Frans eskader van tien linieschepen met een vooral Deense bemanning. Mede door deze samenstelling riskeerde men liever geen treffen met de Engelse vloot. De Britten verschenen voor de Nederlandse kust met een vloot van 37 linieschepen, 30 fregatten, 84 kleinere bodems en zo'n 150 transportvaartuigen. De krijgsmacht telde 44.000 man en 4.600 paarden. Het aantal meegevoerde stukken geschut bedroeg 230". Om een vrije toegang tot de Westerschelde te krijgen is er door de Engelsen een landing uitgevoerd aan de zuidzijde van de Oosterschelde nabij Cadzand die echter mislukte. Door het mislukken van deze landing moesten de Britten nu in ieder geval de Scheldevestingen aan de noordkant van de Westerschelde, en vooral Vlissingen, in handen zien te krijgen (Uitterhoeve blz.227). Kuipers, blz. 98 "Men landde op 30 juli [1809] op het Breezand (Vrouwenpolder) ten noorden van Fort Den Haak, dat nu alleen nog bestaat uit enkele welvingen in het landschap. Middelburg gaf zich over **(zie afb.6)**, Veere ook, na een bombardement dat weinig schade aanrichtte. Snel drongen de Engelsen door tot Fort Bath in het uiterste oosten van Zuid-Beveland." [Uitterhoeve schrijft op blz. 227: 'Verrassend genoeg werd het belangrijke fort Bath verlaten aangetroffen. Generaal Stewart Bruce, commandant van de

Afb.6. De Engelsen bezetten Middelburg

Hollandse troepen op Walcheren, had zich na de Britse landing daarheen teruggetrokken. Op 2 augustus – er was nog geen Brit in zicht – had hij het fort onverdedigbaar verklaard en zich verder teruggetrokken naar Brabant, tot ontzetting respectievelijk verbazing van vriend en vijand. In een voetnoot wordt naar blz. 423 verwezen, waarin staat: "Het prijsgeven van fort Bath heeft in binnen en buitenland grote beroering gewekt en leidde onder meer tot een strafzaak tegen generaal Bruce. Volgens sommigen is Bruce ten onrechte de zondebok geworden. Tonnet, in zijn *'De landing in Zeeland'* (p.720-721), attendeert erop dat het oppercommando (lees: de koning en Kraijenhoff) geen heldere instructies had gegeven omtrent fort Bath, want de instructies zouden zich hebben beperkt tot de meer westelijk in Zuid-Beveland gelegen kustbatterijen – maar die waren door de Engelse vloot al snel gepasseerd en dus nutteloos geworden. Die instructies spraken echter in algemene zin van de bezetting van de zuidkust van Zuid-Beveland…]. De tekst van Jan J.B. Kuipers vervolgt (blz. 99) "De verwachte aanval op Antwerpen bleef nog uit. (…) Ruim een week na hun landing hadden de Engelsen de Zeeuwse eilanden veroverd, inclusief het door de Fransen geëvacueerde Fort Bath boven Antwerpen (…) Van zondag 13 tot dinsdagmorgen 15 augustus [1809] bombardeerden de Britten Vlissingen van de land- en zeezijde. 's Zondagsmiddags voeren Engelse fregatten en galjoten op de stad toe en om half twee dreunden de eerste salvo's. Bij elke inslag van gierende *congreve rockets* ontstonden branden; puin spatte in het rond, schoorstenen vlogen over de wallen. Door de rookontwikkeling was gericht vuur al vrij snel onmogelijk **(afb.7)**. Toch werden de Franse batterijen uitgeschakeld, alsook de gloeiovens voor kanonskogels; kanonniers sneuvelden op hun post of vluchtten weg. Op maandagochtend mengden ook de Britse linieschepen zich in de vernietigingsslag; ze zeilden steeds rakelings langs de resterende kustverdediging en bestookten deze zonder ophouden. In de weinige ogenblikken van respijt hoorde men het lugubere gejank van honden en het gillen van vrouwen vanuit de rook en vlammen uitbrakende stad. De gouverneur van Vlissingen, generaal Monnet, ging in de namiddag van deze fatale 14 augustus echter niet in op een Engels capitulatieaanbod, zodat het bombardement werd hervat. Ook de Engelse infanterie viel aan. In de nacht van 13 op 14 augustus bestormden detachementen van het 14e linieregiment en het King's German Legion een vooruitgeschoven Franse loopgraaf. De volgende, zeer stormachtige nacht, toen de beschieting haar hoogtepunt had bereikt, veroverden enkele honderden soldaten een Franse batterij op de dijk tegenover de Engelse rechterflank. Om twee uur 's nachts op 15 augustus hield het bombardement op. Binnen een uur capituleerden de Fransen. Het hele garnizoen van Vlissingen, 5.000 man sterk, werd krijgsgevangen gemaakt en naar Engeland verscheept, inclusief de generaals Monnet en Osten. De Fransen in Breskens, aan de andere zijde van de Westerscheldemond, zagen bij het ochtend krieken de Engelse vlag in Vlissingen in top gaan. Een wrang cadeau van Albion [= Groot-Brittannië] – vandaag was de veertigste verjaardag van Napoleon. Vlissingen betaalde een enorme tol. Twee kerken, het monumentale stadhuis, tientallen woonhuizen en andere gebouwen gingen in vlammen op; vrijwel geen huis in de stad bleef onbeschadigd. Er waren behalve de gevallen soldaten minstens 47 burgerdoden te betreuren, vele gewonden en zo'n twaalfhonderd schadegevallen. Een Britse officier meldde dat er bijna honderd doden waren begraven, maar dat het werkelijke aantal slachtoffers waarschijnlijk hoger was." De tekst van Kuipers vervolg ik nu vanaf zijn blz. 102: "Onmiddellijk na het nieuws van de invasie liet Lodewijk Napoleon de Hollandse koninklijke gardetroepen optrekken naar Bergen op Zoom [dat was dus waarschijnlijk door Krayenhoff al geregeld JS], terwijl ook de Hollandse divisie in Noord-Duitsland werd teruggeroepen. Al snel had zich een verdedigingsmacht in linie voor Antwerpen verzameld van 12.000 Franse en Hollandse soldaten en 13.000 soldaten van de slecht geüniformeerde en deels onbewapende (Franse) Nationale Garde. Deze krijgsmacht was bepaald geen toonbeeld van orde en organisatie. Bevelhebber De Rocca beschreef dat hij vanuit Luik oprukte in een geïmproviseerde ordeloze kolonne van soldaten uit zesentwintig verschillende regimentsdepots. Bij het naderen van Antwerpen werden de geruchten steeds onheilspellender. Mensen vluchtten weg uit de omgeving van de stad, of stonden langs de Scheldeoever op de uitkijk naar de rode tunieken en kegelvormige sjako's van de Britten in het noorden. In de stad zelf warrelden allerlei troepen door elkaar: opgetrommelde oud-officieren in vreemde uitmonsteringen, cavaleristen zonder paard, Nationale Gardisten zonder uitrusting. Koning Lodewijk Napoleon had het bevel persoonlijk op zich genomen. Hij toonde geestdrift maar weinig bezonnenheid: de geniecommandant van Antwerpen, Décaux, wist hem

Afb.7. Het bombardement van Vlissingen

Afb.8. De Franse maarschalk Jean-Baptiste Bernadotte, prins en hertog van Ponte Corvo

bijvoorbeeld het uitvoeren van grote inundaties en het gebruik van zinkschepen in de Schelde uit het hoofd te praten. De koning werd op 15 augustus op last van Napoleon [als bevelhebber van de troepen JS] vervangen door **(afb. 8)** de Franse maarschalk Bernadotte: de Hollandse troepen stonden onder beval van Dumonceau, ‘de smetteloze generaal’ die tien jaar eerder met Daendels ook het hoofd had geboden aan de eerste Engels invasie.” Tot zover de tekst van Kuipers, waarbij het opvalt dat onze “held Krayenhoff” in zijn verslag van 7 pp. helemaal niet wordt genoemd. Uit Krayenhoff’s eigen Levensbeschrijving valt te lezen (blz. 64 t/m 65), dat de Koning kwam op 2 augustus van uit Aken “te *Amsterdam* aan, waar hij zich slechts weinige uren ophield, vertrekkende denzelfden dag nog weder naar *Brabant* nemende Hoogstdeszelfs hoofdkwartier eerst te *Rosendaal,* en vervolgens te *Capelle,* in de nabijheid van *Antwerpen.* De Minister van Oorlog moest Zijne Majesteit vergezellen, na alvorens zijnen Secretaris-Generaal, den Heer PIEPERS met de dagelijksche loopende dienst belast te hebben; terwijl hij de zaken, de operatiën der Armee betreffende, in loco met den Koning zou afdoen, en te dien einde eenige geëmploijeerden uit zijne bureaux met zich nam. De Koning hield vervolgens eene belangrijke conferentie te *Antwerpen* met den Generaal CHAMBERLHAC, den Admiraal MISSIESZY en den Generaal FAUCONNET, Gouverneur van deze stad, bij welke de Minister van Oorlog tegenwoordig was, en waarin de vereischte middelen tot verdediging beraamd werden; terwijl inmiddels, zoowel de Fransche als Hollandsche troepen in den omtrek van *Antwerpen* zamentrokken, over welke Zijne Majesteit op de 15den Augustus te *Zandvliet* de revue hield. Deze had (…) eenige dagen te voren, het commando over dit kleine Legercorps op zich genomen; en hierbij fungeerde de Generaal KRAYENHOFF als chef van den grooten staf (…). Op den 16den Augustus verscheen onverhoeds de Prins van PONTE-CORVO (BERNADOTTE), met last om dit Commando over te nemen; over welke openbare vernedering de Koning ten hoogste gevoelig was, en welke hem deed besluiten, reeds op den 17den, met zijne Garde, zijnen Staf en den Minister van Oorlog, het leger te verlaten, en naar Amsterdam terug te keeren; nadat aan den Maarschalk DUMONCEAU bevel was afgezonden, om het Commando der Hollandse troepen op zich te nemen”, tot zover de tekst van Krayenhoff. Alles leek voor de Engelsen dus uitstekend te gaan, maar Kuipers (blz. 102) schrijft: ”Chatham [=John Pitt (1756-1835), 2nd Earl of Chatham, en Engels bevelhebber in de ‘Walcheren Campaign’] **(afb. 9)** schatte (…) de Frans-Hollandse verdediging veel te hoog in op 35.000 man, en durfde geen aanval op Antwerpen aan met zijn al door ziekte verzwakte troepen. De Britten bleven nu min of meer in Zeeland vastzitten, terwijl de manschappen werden gedecimeerd door de Zeeuwse koortsen. Op het laatst van augustus leden al 3.000 Engelse soldaten aan de gevreesde ‘Walcheren fever’… In de avond van 26 augustus trokken de Engelsen hun transportschepen samen tegenover Ossendrecht; de rest van het leger lag in slagorde achter Bath: 15.000 man infanterie en 2.000 ruiters. Tot ieders verbazing bleef een aanval uit. De volgende dag verminderde het aantal Engelse schepen zelfs drastisch. Op 30 augustus telde men nog slechts zestig zeilen, op 4 september in de morgen was er niet één meer! Lord Chatham was eind augustus tot de conclusie gekomen dat de zaak verloren was en begon zijn troepen terug te trekken; een achterhoede hield nog korte tijd Bath bezet. Op 16 september 1809 verlieten de Engelsen Zeeland, met achterlating van een garnizoen van 15.000 man als bruggenhoofd op Walcheren (…). Tijdens alle operaties waren ruim honderd Engelse soldaten gesneuveld – aan de Zeeuwse koortsen bezweken er bijna 4.000: ongeveer veertigmaal zoveel.”

Afb. 9. De Engelse bevelhebber Earl of Chatham

Ingrijpende gevolgen

Nadat de Engelse campagne als een nachtkaars was uitgegaan, vroegen alle partijen zich verbijsterd af wat er toch was misgegaan. In Engeland snapte men niet waarom Antwerpen niet was genomen, en Zeeland ineens zo snel was ontruimd: de expeditie had bijna 8 miljoen pond gekost. Lord Chatham werd thuis getrakteerd op een stroom van venijnige spotprenten. Toch werd hij in 1812 zelfs nog tot generaal bevorderd! Napoleon kon niet begrijpen waarom Walcheren zo snel was veroverd. Op 28 december 1809 lijfde hij heel Walcheren in bij Frankrijk; in maart 1810 volgde de rest van Nederland ten zuiden van de grote rivieren, en op 9 juli 1810 werd de rest van het Koninkrijk Holland officieel bij Frankrijk ingelijfd. Koning Lodewijk Napoleon had dat al zien aankomen, en had op 1 juli zijn troonsafstand getekend ten gunste van zijn zesjarige zoontje Napoleon Lodewijk (nu Lodewijk II genoemd).[7] Voor o.a. Krayenhoff “werd het eerbaar ontslag op den 3den Maart 1810 uit Parijs afgezonden, te gelijk met het bevel, om alle toebereidselen tot verdediging te staken (…)”.[8] De nu werkloze Krayenhoff, moest even tot rust komen, en schrijft daarover zelf: “Na eenige dagen aan de beschikking zijner eigene zaken besteed te hebben, vertrok hij naar Harderwijk, bij zijnen ouden en hooggeachten Leermeester, den Hoogleraar in de Wijsbegeerte NIEUHOFF, om in den schoot der vriendschap van zoovele onaangename bemoeijenissen uit te rusten, en zich aan den verderen loop der publieke omstandigheden te kunnen onttrekken. Deze uitstap voldeed geheel aan de verwachting; doch aan groote werkzaamheid gewoon, gevoelde hij alras de behoefte, om den ledigen staat, in welken hij verkeerde, door ingespannen bezigheden af te wisselen; en besloot weinige dagen later, tot de hervatting zijner Geodesische en Astronomische operatiën, om ten grondslag te dienen tot de door hem ondernomen nieuwe kaart van *Holland,* waaraan hij gedurende zijne hooge betrekkingen, naauwelijks had kunnen en mogen denken”[9] [bij deze zelfde tekst in het boek van Uitterhoeve wordt verwezen naar voetnoot 41 op blz.425: “Volgens *Bijdragen,* 428, stond hij al vrijwel meteen, ‘weinige dagen na zijn ontslag’, op de toren van Gouda voor zijn opmetingen, maar aan die hervatting is dus de korte rustperiode in Harderwijk voorafgegaan”.] “Hiermede bezig zijnde, vernam hij de wederkomst des Konings, op den 11den April, te Amsterdam, en spoedde zich van Gouda derwaarts. De Koning bood hem weer een nieuwe betrekking aan, maar Krayenhoff bedankte daarvoor, omdat hij bang was dat hij daardoor misschien “nieuwe oneenigheden” met de Keizer zou krijgen. Hij herhaalde, dat hij te vreden was met zijn huidige betrekkingen, “van welke diensten hij echter verzocht nog eenigen tijd te mogen verschoond blijven, om zijne operatiën voor de nieuwe Kaart te kunnen ten einde brengen. De Koning bewilligde in dit voorstel (…) [en hij is] terstond na de afgelopene conferentie met den Koning, tot zijnen Geodetischen arbeid teruggekeerd” (Tydeman blz. 82). Deze toren van Gouda komt ook al voor op de overzichtskaartjes van de situatie van zijn driehoeksnet van eind 1802, eind 1803 en die laatste in een Duitse uitvoering uit 1804. Het is punt 31, dat hij al in 1802 had gemeten.[10] Dat was toch ook wel “een hooge betrekking” **(afb. 10).**

Hiermee is deze aflevering dan toch nog geëindigd met een verwijzing naar zijn driehoeksmeting.

7 Jan J.B. Kuipers, blz. 103 en 107.
8 Tydeman, blz. 79, Uitterhoeve (blz. 241) geeft als datum 4 maart. Dit ontslag werd verzonden door de Koning in opdracht van Napoleon.
9 Tydeman, blz. 81.
10 Dr. J.D. van der Plaats, Overzicht van de graadmetingen in Nederland, in het Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde, 1888, punt 31 Gouda (zie lijst op blz. 306 + kaart tussen blz. 306 en 307).

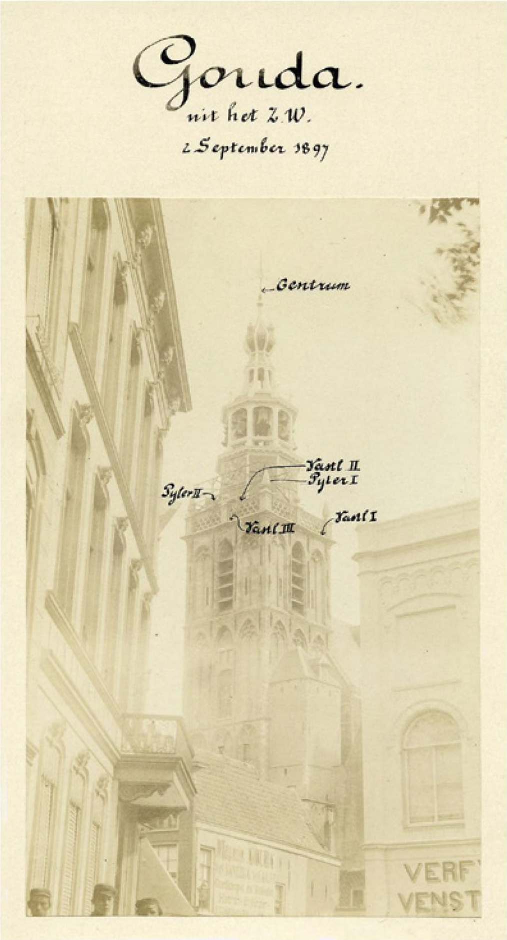

Afb.10. De toren van Gouda

Verantwoording van de herkomst van de afbeeldingen:

Afb.1. De ramp met het kruitschip. Schilderij door Carel Lodewijk Hansen, 1807; uit de collectie van het Rijksmuseum, Amsterdam. Overgenomen uit Jan J.B. Kuipers, blz. 90.

Afb.2. Overzicht van het gedeelte van het rampgebied langs de IJssel van de overstromingen in 1809. Gedeelte van een kaart van https://nl.wikipedia.org/wiki/Watersnood_van_1809

Afb.3. Prent van het bezoek van Koning Lodewijk Napoleon aan het rampgebied van de overstromingen van 1809, door R. Vinkeles naar H. Numan. Overgenomen van J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt: Blauwdrukken voor een samenleving, blz. 332. (van internet)

Afb.4. Koning Lodewijk Napoleon geeft opdracht aan Kraijenhoff om hetministerschap van Oorlog aan te nemen. Afb. uit Uitterhoeve blz. 224.

Afb.5. Het Landen der Engelschen op het eiland Walcheren en attack op het fort Den Haak Augustus 1809. (Rijks Prentenkabinet, nr. FM 5771). Overgenomen uit ing. C.H. van Meijgaard, “De Genie in de Bataafs-Franse Tijd”, blz. 22.

Afb.6. De Engelse troepen nemen bezit van Middelburg in de zomer van 1809. Coll. Zeeuws Archief, Middelburg (fragment). Overgenomen uit Jan J.B.Kuipers, blz. 98.

Afb.7. Het Engelse bombardement op Vlissingen, augustus 1809; op de voorgrond een beschieting met krombaan- of worpgeschut (mortier). Aquatint van A.Lutz naar J. Jelgerhuis. Overgenomen uit Jan J.B. Kuipers, blz.100.

Afb.8. De Prins van Ponte-Corvo (Bernadotte). Napoleon was na afloop van de strijd ontevreden over hem en heeft hem ontslagen. Hij sloot zich in 1813 aan bij de Zesde Coalitie tegen Frankrijk en deze ooit zo overtuigde republikein schopte het in 1818 zelfs tot koning Karel XIV van Zweden. Ook nu, in 2023 zit er nog een Bernadotte in Zweden op de troon.

Afb.9. Earl of Chatham, bevelhebber van de Engelse vloot. Overgenomen uit Kuipers blz.99.

Afb.10. De toren van Gouda uit het net van Krayenhoff is ook opgenomen in het net van de Rijksdriehoeksmeting als punt 31. Hk. J. Heuvelink, in Topographische Kaart en Rijksdriehoeksmeting, Delft1920, geeft op blz. 5 aan dat van het punt “mag aangenomen dat [het] tijdens de R.D. metingen aanwezig [was] in denzelven toestand als tijdens die van Krayenhoff”.

Het einde van de stadsplattegrond?

Ad van der Meer

Ik denk dat de meeste lezers er nog wel een hebben: een oude schoenendoos met daarin een aantal stadsplattegronden. Zorgvuldig verzameld gedurende tientallen jaren, bij elk bezoek aan een nieuwe grote stad gekocht bij de stationskiosk of de plaatselijke boekhandel, en al die tijd netjes bewaard want je kon er nog wel eens wat aan hebben.

Maar die tijd is geweest. De schoenendoos zit ook bij u waarschijnlijk behoorlijk onder het stof. Nieuwe kaarten kwamen er al lange tijd niet meer bij. Dat was ook nauwelijks mogelijk: de laatste jaren heb ik in geen enkele stations-AKO nog een plattegrond aangetroffen. Ook bij de erkende boekhandel in de winkelstraat moet je geluk hebben als je nog een plattegrond kunt vinden van de stad waar je bent, maar erop rekenen kun je niet meer. Zo trof ik bij de Bruna in Nijverdal één plattegrond aan, van Antwerpen (altijd handig in Nijverdal), bij de grote boekhandel Broekhuis in Hengelo waren alleen plattegronden van Eindhoven en Rotterdam beschikbaar, en in Tiel moet de belangstellende zich met plattegronden van 's-Hertogenbosch en Amstelveen tevreden stellen. Natuurlijk is dit een zeer a-selecte steekproef, maar u krijgt het idee. Het dozijn plattegronden dat Falk nog via internet verkoopt, is inmiddels ook al in het hogere prijssegment terecht gekomen: waar ‘vroeger’ plattegronden rond de 6-8 euro kostten, rekent de firma er nu 14,95 voor. Dat zal de verkoop ook niet stimuleren. Citoplan verkoopt ook nog een paar plattegronden voor 11,95 per stuk, op de website kaartenenatlassen.nl rekent men vanaf 30 euro voor een plattegrond. Als je al een plattegrond kunt vinden, is het geen leuke hobby meer om ze te verzamelen.

Al vanaf de komst van het 70.000-, 80.000-, en later 100.000-stratenboek (dat heeft u toch ook nog bewaard?), ging het snel achteruit met de stadsplattegrond. De definitieve nekslag was uiteraard het ultieme stratenboek: de mobiele telefoon. Laten we wel wezen: de mobiele routeplanner is natuurlijk een uitkomst om ergens naar toe te gaan. Ondanks mijn aanvankelijke weerzin – ‘ik kan toch zeker zelf mijn route wel bepalen’ – gebruik ik hem inmiddels ook vaak, want om je weg in of uit een vreemde stad vinden is het toch wel érg handig. Alleen mist er wat tijdens zo'n mobielgestuurde tocht: het topografisch gevoel, het idee dat je weet waar je je bevindt, hoe dat ligt ten opzichte van de omgeving, en welke interessante omweggetjes er mogelijk zijn om op de bestemming te geraken. Ik schat in dat veel van ons geo-mensen dat missen. Maar uiteindelijk is het een soort nostalgie die door het praktische digitale gemak wordt overstraald. De stadsplattegrond komt er niet meer mee terug.

Bewaar uw schoenendooskaarten nog wel even: ik heb op Ebay een nog niet eens zo oude Falkplan van Maastricht aangeboden gezien voor maar liefst 44 euro. Wat mij betreft betaal ik er dat in geen 44 jaar voor, maar er zullen kopers zijn die het er voor over hebben. En dan is de schoenendoos nog wel een leuke som gelds waard…

Naschrift: vlak voor het opleveren van deze column trof ik bij Broese in Utrecht een fatsoenlijk aanbod aan stadsplattegronden aan, met zelfs een nieuwe reeks van uitgeverij Freytag&Berndt. Het einde is dus (nog) niet daar…

In memoriam Franciscus Jansen (1943-2023)

Op 26 mei overleed Frans Jansen op de leeftijd van 79 jaar. Van 2000 tot 2020 was hij redacteur van De Hollandse Cirkel. Onverwacht kwam zijn overlijden niet. Jarenlang had hij een ernstige kwaal, maar desondanks functioneerde hij tot veler verbazing nog verrassend lang. Zo was hij nog aanwezig op de donateursdag van 2022. In ons blad publiceerde hij o.a. over zijn favoriete onderwerp: de Rijksdriehoeksmeting. Decennialang waren wij collega's bij het Kadaster. In 1965 trad hij in dienst bij het Kadaster. Daar werd Frans volgens zijn eigen woorden in zijn eerste jaar "gespoten in de kleuren van het Kadaster". Daarop werd hij tekenaar bij het Kadaster in Breda. Rond 1972 werd hij overgeplaatst naar de velddienst in Utrecht. Daar heeft hij genoten en veel leuke dingen meegemaakt. Hij kende vele collega's en door zijn sociale gaven had men graag met hem te maken. Van 1985 tot 1992 was hij daar chef van de tekenzaal. Vanaf 1992 tot zijn prepensioen werkte hij als leidinggevende bij de afdeling Rijksdriehoeksmeting in Apeldoorn. Uit die tijd kende ik hem persoonlijk het beste. Hij voelde zich daar als een vis in het water, ook in zijn functie als voorzitter van de Dienstcommissie (zeg maar de Ondernemingsraad). Zoals velen van zijn generatie, bleef hij na zijn pensionering erg betrokken bij zijn vakgebied. Persoonlijk heb ik de beste herinneringen aan hem en daarin sta ik zeker niet alleen. Een dochter van hem vertelde me: "Hij heeft altijd met heel veel plezier gewerkt bij het Kadaster. In alle functies heeft hij het enorm naar zijn zin gehad. Hij is altijd erg betrokken geweest bij zijn collega's en de mensen aan wie hij leiding gaf. Hij was iemand met oog en aandacht voor de mensen om hem heen".

Wij wensen zijn vrouw en (klein)kinderen heel veel sterkte met dit grote verlies.

Zacharias Klaasse

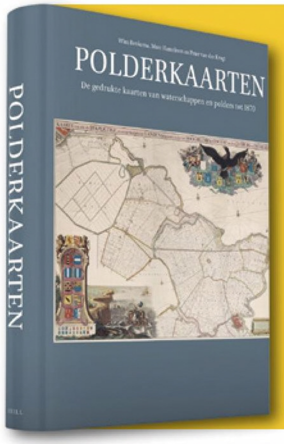

Boekpresentatie 'Polderkaarten' in Allard Pierson

Op 23 mei werd in het Allard Piersonmuseum in Amsterdam een boekpresentatie gegeven van 'Polderkaarten: de gedrukte kaarten van polders en waterschappen tot 1870'. Namens de drie auteurs Wim Renkema, Marc Hameleers en Peter van der Krogt gaf Renkema een bevlogen presentatie over de totstandkoming van dit project. Er werd een eerste exemplaar aangeboden aan de heer Rogier van der Sande, Dijkgraaf van Rijnland en voorzitter van de Unie van Waterschappen. Uitgegeven door Brill, Leiden. ISBN 978-90-04-36702-9.

Herman Quee

Graduation in Delft in het teken van DHC

Op 23 mei vond er een opmerkelijke Hollandse Cirkel-gebeurtenis plaats aan de TU Delft. Er was, voor het eerst sinds meer dan 3 jaar wegens de corona-onderbreking, een 'graduation ceremony' waar ongeveer 90 geodesie-studenten afstudeerden, waarvan er 30 aanwezig waren. Hierbij gaf de bekende Hollandse Cirkel-vrijwilliger Henri Aalders (ook oud-docent aan de Delftse geodesieopleiding) een korte presentatie over De Hollandse Cirkel. Het studentenbestuur had daarom gevraagd, met als aanleiding dat de historische documentencollectie over de opleiding (de zogeheten Historische Collectie Geodesie Delft, HCGD), die met hulp van DHC is opgebouwd, sinds 2010 in hun verenigingskamer is ondergebracht. De hier afgebeelde sheet geeft de inhoud van de collectie, voor deze gelegenheid uiteraard in de tegenwoordige voertaal van de TU Delft.

Herman Quee

Henri Aalders tijdens zijn presentatie over DHC

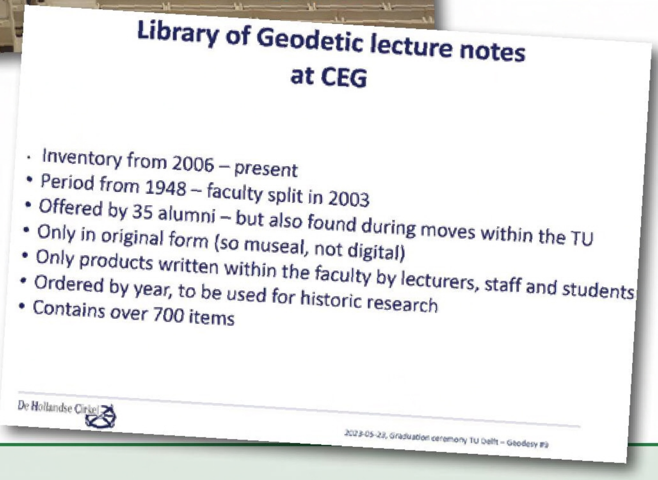

Een lijst van de onderdelen van de Historische Collectie Geodesie Delft

De Geodetische Boog van Struve,
een aanvulling

Van prof. Jan De Graeve, directeur van het International Institution for the History of Surveying and Measurement (IIHS&M) in de FIG, ontving de redactie enkele kanttekeningen bij het artikel over de Geodetische Boog van Struve (DHC 2023-2), die ik als volgt samengevat.

Het voorstel om de Boog van Struve als UNESCO-Werelderfgoed aan te wijzen, kwam uit de boezem van de FIG, en wel van Jan de Graeve en zijn collega Jim Smith van het IIHS&M. Zij hebben ook het meeste vooronderzoekswerk uitgevoerd. Collega Pekka, van de Topografische Dienst van Finland heeft de handtekeningen verzameld van de 10 vertegenwoordigers van de betrokken staten om tot een formele aanvraag te komen. De Russische collega Vitaly Kaptjug speelde een belangrijke rol als bemiddelaar voor de toegang tot het Russische eiland Hogland, dat de schakel vormt tussen de driehoekskettingen van Finland en de Baltische landen, maar waar ook atoomonderzeeërs waren gestationeerd.

De Graeve meldt met enig understatement, dat Jim en hij als voordeel hadden dat ze de meeste gesprekspartners goed konden verstaan, en dat ze bovendien voldoende vodka hadden meegedronken om een goede verstandhouding tussen de tien landen te bewaren. Hij vertelt daarbij de anekdote dat de voorzitter van het orgaan die het voorstel moest beoordelen, een Engelsman was die vroeg wat hij nou eigenlijk moest beoordelen. Waarop De Graeve hem vertelde dat het gaat om driehoeken, die ter plaatse werden vastgelegd door nagels in de rots. De Engelsman reageerde ad rem: “Mijnheer de Graeve, dan ga ik alvast nagels maken.”

Verder wijst De Graeve er op, dat begin 19e eeuw geen aparte discipline ‘geodesie’ bestond. Struve was primair een astronoom die daarnaast belangstelling had in geodetische vraagstukken. Ook meldt hij dat Struve en Tenner ongetwijfeld niet zelf de logistiek hebben verzorgd van hun werk. Het waren militaire operaties, ze hadden het militaire apparaat ter beschikking om voorafgaand werk uit te voeren, zoals het kappen van bossen, het bouwen van houten torens en de zorg voor bevoorrading en transport.

Ad van der Meer

Caert-Thresoor 2023, nr. 2 - Special 150 jaar KNAG

Dit nummer van Caert-Thresoor bevat de volgende bijdragen:

- Reinder Storm, *Carel Frederik Stemler. Een unieke atlas in de collectie van het KNAG – of niet?*
- Peter van der Krogt, *Een kaart als poststuk. Een ‘vuile’ kaart van Bohemen uit 1745*
- Ferjan Ormeling, *De Kadastrale overzichtskaart der Afdeeling Batavia uit 1878*

Kaartmakers in de Nederlanden: Carel Leonhard Brinkman (1820-1881) (door Marieke van Delft)

Collecties Nederlandse kaarten: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (door Jan Werner en Reinder Storm)

Recensies:
- *Dregterlandt. Het ‘verhaal’ achter de kaart* / P.W.A. Broeders. – s.l.: Historische Vereniging Suyder Cogge, s.a. (door Kees van Grootheest)
- *Grensverkenningen. Langs oude grenzen in Nederland* / Kester Freriks & Martijn Storms. – Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2022 (door Reinout Klaarenbeek)
- *The orient in Utrecht. Adriaan Reland (1676-1718), arabist, cartographer, anitquarian and scholar of comparative religion* / B. Jaski e.a. – Leiden: Brill, 2022 (door Ester Smit)

Varia Cartographica

Nieuwe Literatuur en Facsimile-uitgaven

Column
Contra legem

Tot 1992 kon je tegen de uitkomst van kadastrale metingen of gewijzigde kadastrale gegevens alleen bij de rechter in beroep gaan op grond van de Wet op de grondbelasting van 1870. Het hele Kadaster had formeel geen andere wettelijke basis dan die fiscale wet.
De kadastrale registratie was formeel slechts een interne fiscale administratie. In de loop der tijden nam de betekenis van de grondbelasting af en werd het Kadaster meer een weergave van welke rechten je op onroerende zaken had. Bezwaren van belanghebbenden kwamen doorgaans altijd neer op: het Kadaster heeft mijn perceel te klein gemaakt. Als het Kadaster het bezwaar dan afwees, gingen klagers naar de rechter. De uitspraak van de rechter kwam onveranderlijk hier op neer: klager vindt dat hij te weinig grondbelasting betaalt, want hij wil zijn perceel groter hebben. Maar de belastingrechter kan alleen in actie komen als iemand vindt dat hij tevéél grondbelasting betaalt. Dus: bezwaar ongegrond. Als de rechter een ander standpunt zou innemen zou dat tegen de wet zijn, of in termen van de rechtswetenschap: contra legem. Pas met de komst van de Kadasterwet in 1992 kwam er een zinnige bezwaar- en beroepsprocedure. Maar in 1984 leek er toch een verbetering te komen: de Wet nationale ombudsman. Dat was weliswaar geen rechter, maar hij kon vaak wel iets aan misstanden doen. Omdat ik bij het Kadaster de klachten (en andere hoofdpijnzaken) behandelde, herinner ik me een moeilijke zaak: in Noord-Brabant had een hermeting plaatsgevonden. Dat was een hobby van landmeters om de kadastrale kaarten mooier te maken. De grenzen werden opnieuw aangewezen door belanghebbenden en opgemeten enz. Alles zo contra legem als maar mogelijk was, want de Wet op de grondbelasting kende helemaal geen hermeting om kaarten mooier te maken. In een zekere zaak was een niet-openbare weg van boer A naar boer B verhuisd door de hermeting. Boer A maakte bezwaar; de landmeter zette de weg weer op naam van A. Nu maakt boer B bezwaar; de landmeter zette de weg weer op naam van B. Maar op den duur veranderde de landmeter niets meer en de klagende boer wendde zich tot de Ombudsman. Die vroeg alle stukken en gegevens op.
Ik zorgde dat hij alles kreeg, maar hield mijn hart vast want de hele zaak rammelde op een verschrikkelijke manier. De Ombudsman bleef vragen stellen en ik bleef antwoorden.
Er moest heel lang op een uitspraak worden gewacht. Toen het rapport van de Ombudsman kwam, slaakte ik een zucht van verlichting. Het rapport zei dat de Ombudsman geen standpunt kon innemen, gelet op artikel zus lid zo van Wet op de Nationale ombudsman.
Ik sloeg die bepaling op. Daar stond dat geen zaken in behandeling konden worden genomen als de gewraakte handeling reeds had plaatsgevonden vóór de inwerkingtreding van Wet Nationale ombudsman. Was er toch een oordeel gekomen dan zou dat – u raadt het al – contra legem zijn.

Zacharias Klaasse

Nieuwe kadastrale kaarten

Naar wij vernemen ligt het in de bedoeling van de hoofdlandmeter, waarnemend hoofd van het Bureau van de Landmeetkundige Dienst te Zierikzee, om binnenkort over te gaan tot het vervaardigen van nieuwe kadastrale kaarten van Dreischor. Voor het grootste gedeelte zullen deze kaarten worden vervaardigd door hermeting. Bedoelde hoofdlandmeter heeft er op gewezen dat het van het grootste belang is, dat de ambtenaren, welke met opmeten zullen worden belast alle medewerking zullen ontvangen van de bewoners. Het zal niet nodig zijn om vanaf deze plaats het belang uiteen te zetten, dat aan een goede kadastrale planning verbonden is.

Krantenartikel, met een zeer duidelijke uitleg over het belang van hermeting; het misplaatste woord planning maakt het rookgordijn nog dichter.

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
Avento Group	Oldenzaal
Basetime	Houten
BLWG	Didam
Cyclo Media Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro NL Land BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente Nieuwegein	Nieuwegein
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
GeoMETIUS BV	Almere
GeoNext	Den Dolder
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrografie.info	Lelystad
Hydrographic Society Benelux	Heeg
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LENSEN geomanagement BV	Uden
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Open Line BV	Maastricht Airport
Provincie Noord-Brabant	’s-Hertogenbosch
Terraindex B.V.	Delft
Van Oord Support Services BV	Rotterdam
Wageningen University & Research Omgevingswetenschappen	Wageningen
Waterschap De Dommel	Boxtel
Waterschap Rijn en IJssel	Doetinchem
Waterschap Rivierenland	Tiel
Waterschap Scheldestromen	Middelburg

In dit nummer o.a.:

TomTom in de jaren '60 - met de ANWB Europa in

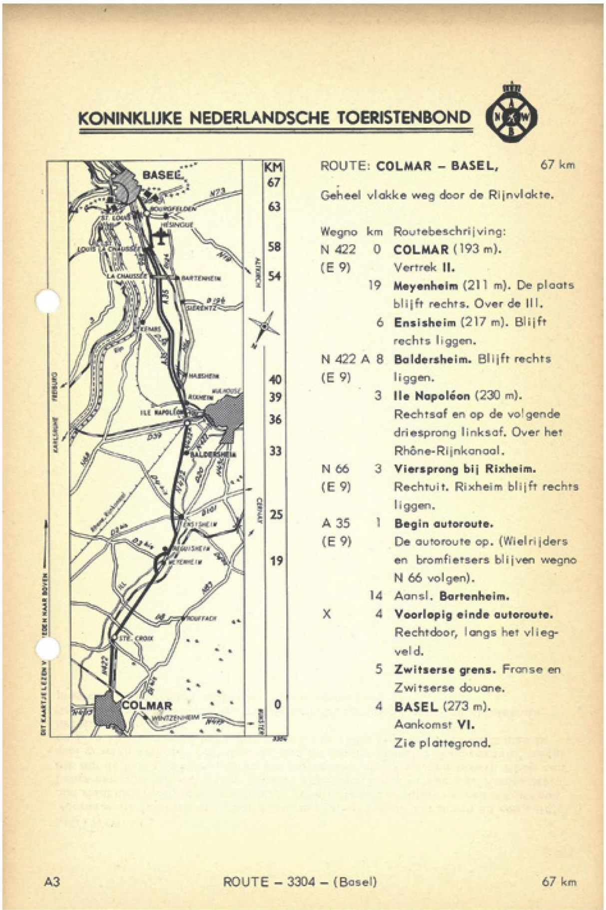

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE TOERISTENBOND

ROUTE: **COLMAR – BASEL,** 67 km

Geheel vlakke weg door de Rijnvlakte.

Wegno	km	Routebeschrijving:
N 422	0	**COLMAR** (193 m).
(E 9)		Vertrek **II.**
	19	**Meyenheim** (211 m). De plaats blijft rechts. Over de Ill.
	6	**Ensisheim** (217 m). Blijft rechts liggen.
N 422 A	8	**Baldersheim.** Blijft rechts liggen.
(E 9)	3	**Ile Napoléon** (230 m). Rechtsaf en op de volgende driesprong linksaf. Over het Rhône-Rijnkanaal.
N 66	3	**Viersprong bij Rixheim.**
(E 9)		Rechtuit. Rixheim blijft rechts liggen.
A 35	1	**Begin autoroute.**
(E 9)		De autoroute op. (Wielrijders en bromfietsers blijven wegno N 66 volgen).
	14	Aansl. **Bartenheim.**
X	4	**Voorlopig einde autoroute.** Rechtdoor, langs het vliegveld.
	5	**Zwitserse grens.** Franse en Zwitserse douane.
	4	**BASEL** (273 m). Aankomst **VI.** Zie plattegrond.

A3 ROUTE – 3304 – (Basel) 67 km

Routekaart van de ANWB uit het begin van de jaren '50.

kadaster
TU Delft Delft University of Technology
Koninklijke Marine
Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat